JOODS VASTGOED IN DE GEMEENTE MEPPEL

Gedwongen verkoop en rechtsherstel
tijdens en na de Tweede Wereldoorlog

meppel.nl

Colofon:

Dit rapport is in 2022 gemaakt in opdracht van:

meppel.nl

door het

DRENTS ARCHIEF

Samenstellers:
Martijn Dijkstra
Herman de Koning
Ferry Sieders

Opmaak:
Buro1988

Foto voorzijde:
Afbeelding 1: bladzijde uit de Verkaufsbücher met onder laufnummer 4829 a1 en a2 de adressen Eerste Hoofdstraat 13 en Zuideinde 67 te Meppel, die tijdens de bezetting gedwongen werden verkocht. Deze panden waren eigendom van Sariena van Esso-Kan (1862-Sobibor 1943).

INHOUDSOPGAVE

Managementsamenvatting	**4**
Inleiding	**6**
De Joodse gemeenschap in Meppel	**10**
De bezetting en anti-Joodse maatregelen	**14**
De roof van Joods bezit	**20**
De roof van inboedels	**24**
Terugkeer in de samenleving en de houding van de overheid	**26**
De gemeente Meppel na de oorlog	**31**
Rechtsherstel	**37**
Een voorbeeld van administratief rechtsherstel: Prinsenplein 19	**41**
Conclusie	**44**
Lijst van geraadpleegd materiaal + verantwoording illustraties	**46**
Bijlage 1: Lijst met verkochte percelen van Joodse vastgoedeigenaren in Meppel	**52**
Bijlage 2: Transcriptie van de rechtsherstelakte van Prinsenplein 19	**54**

MANAGEMENTSAMENVATTING

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting van Nederland (1940-1945) zijn de Nederlandse Joden hun rechten ontnomen. Een gevolg van deze ontrechting was de systematische roof en gedwongen verkoop van Joods eigendom. Na de bevrijding in 1945 heeft de Nederlandse overheid geprobeerd door middel van rechtsherstel de rechtmatige eigenaren zoveel mogelijk hun eigendom terug te geven. Dit rechtsherstel kampte echter met gebreken, waardoor Joodse oorlogsslachtoffers tekort zijn gedaan.

Naar aanleiding van diverse onderzoeken naar dit onderwerp in den lande, de 75-jarige herdenking van de bevrijding en gesprekken met de raad is in 2020 de behoefte ontstaan voor een onderzoek naar hoe de gemeente Meppel is omgegaan met Joodse eigendommen ten tijde en na de Tweede Wereldoorlog. Met de uitkomsten van het onderzoek verwacht de gemeente Meppel inzicht te krijgen in de wijze waarop in de eigen gemeente is gehandeld ten aanzien van Joodse eigendommen tijdens en na de bezetting. Het is van belang de uitkomsten van het onderzoek in historische context te plaatsen om het de juiste duiding te geven. Begin 2021 is besloten het onderzoek te laten uitvoeren door het RHC Drents Archief te Assen.

HOOFDLIJN ONDERZOEKSOPDRACHT/ OPDRACHTFORMULERING

De hoofdlijn van het onderzoek richt zich op de rol van de gemeente Meppel tijdens en na de Tweede Wereldoorlog ten aanzien van Joodse bezittingen. In samenspraak met de onderzoekers van het Drents Archief zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

1. Welke betrokkenheid heeft de gemeente Meppel gehad bij de gedwongen verkoop van vastgoed en roof van inboedels van Joodse inwoners door de Duitse bezetter tijdens de Tweede Wereldoorlog?

2. Heeft er na de bevrijding in Meppel rechtsherstel plaatsgevonden voor vastgoed en inboedels van Joodse inwoners, welke betrokkenheid had de gemeente Meppel hierbij en hoe is er met deze eigendommen omgegaan? (zijn er bijvoorbeeld boetes of naheffingen opgelegd aan Joodse inwoners wegens niet betaalde belastingen?)

RESULTATEN EN CONCLUSIES

Onderzoeksvraag 1: betrokkenheid van de gemeente Meppel tijdens de Tweede Wereldoorlog

Tijdens de bezetting zijn in Meppel de eigendommen van Joden door de bezetter geroofd en gedwongen verkocht. Kadastraal onderzoek heeft uitgewezen dat er in de gemeente Meppel in totaal 154 percelen in het bezit van Joodse eigenaars waren, inclusief landbouwgronden. Hiervan zijn 73 percelen tijdens de bezetting verkocht. De overige 81 Joodse percelen werden niet verkocht. De gemeente Meppel kocht in deze periode twee percelen van Joodse eigenaren. Deze kunnen echter niet onder gedwongen verkoop worden geschaard, omdat de gemeente nog zonder bemoeienis van de bezetter met de oorspronkelijke eigenaren tot overeenstemming kwam. De gemeente is niet als koper betrokken geweest bij de gedwongen verkoop van Joods vastgoed.

De inboedels van Joodse huizenbezitters werden in Nederland normaal gesproken geregistreerd door de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR), de Duitse instantie belast met de roof van huisraad. Van de gemeente Meppel zijn echter geen lijsten bewaard gebleven, behalve van woningen die door de Duitse Weermacht werden gevorderd. Het staat wel vast dat de inboedels geroofd zijn en dat de gemeentepolitie van Meppel hielp met het inventariseren en de (tijdelijke) opslag van huisraad.

Conclusie 1

Geconcludeerd kan worden dat de gemeente Meppel de roof en gedwongen verkoop van Joods eigendom heeft gefaciliteerd. In de eerste plaats door informatie aan te leveren wanneer de bezetter daar om verzocht en in de tweede plaats door toe te zien op de uitvoering van verordeningen van de bezetter. Er zijn geen aanwijzingen te vinden dat de gemeente heeft getracht de doorgang van anti-Joodse bezitsverordeningen en anti-Joodse maatregelen in het algemeen te verhinderen.

Onderzoeksvraag 2: rechtsherstel en betrokkenheid van de gemeente Meppel na de bevrijding
Op 9 augustus 1945 werd in Nederland de Raad voor het Rechtsherstel opgericht, een organisatie met buitengewone bevoegdheden om de rechtsverhoudingen te herstellen en de roof en gedwongen verkoop van eigendommen ongedaan te maken. Binnen de Raad voor het Rechtsherstel was het Nederlands Beheersinstituut (NBI) verantwoordelijk voor het opsporen, beheren en eventueel liquideren van vijandelijke vermogens en vermogens van landverraders en tijdens de oorlog verdwenen personen, voornamelijk gedeporteerde en ondergedoken Joden. Daarnaast werd de Schade Enquête Commissie (SEC) belast met het afhandelen van schadevergoedingen voor geroofde inboedels. Deze nationale instanties voerden hun taken uit op basis van de herstelwetgeving. Lokale gemeenten hadden hier geen invloed op.

Rechtsherstel en schadevergoedingen werden per individuele casus afgehandeld. Het waren complexe, tijdrovende processen waarbij het de bedoeling was dat de vooroorlogse situatie zo precies mogelijk werd hersteld. Het was vooral een verrekening. Enige vorm van extra compensatie of verrijking was uitgesloten. Slachtoffers of hun bewindvoerders moesten zelf het initiatief nemen en een aanvraag indienen. Vervolgens moesten de betrokken partijen onderling tot een overeenkomst zien te komen. Rechtsherstel was een bureaucratische, formalistische aangelegenheid. Er werd op geen enkele wijze rekening gehouden met de bijzondere positie van Joden en hun oorlogservaringen, die uiteraard sterk afweken van de ervaringen van niet-Joden.

Van de 73 tijdens de oorlog verkochte percelen van Joodse eigenaren in Meppel zijn er uiteindelijk 69 via rechtsherstel aan de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgena(a)m(en) teruggegeven. Voor de overige 4 percelen is geen rechtsherstel aangevraagd en kwamen de partijen een alternatieve regeling overeen. Voor geroofde inboedels van Joodse inwoners van Meppel zijn wel schadevergoedingen aangevraagd, maar deze werden meestal niet uitgekeerd, omdat er geen directe erfgenamen meer in leven waren. Vaste lasten, zoals grond-, riool- en straatbelasting, maakten tevens deel uit van de verrekening bij het rechtsherstelproces. Indien de oorlogskoper deze kosten betaald had, moest dit in principe vergoed worden door de rechtmatige eigenaar. Deze bepaling maakte deel uit van de landelijke herstelwetgeving. Voor Meppel zijn er verder geen aanwijzingen te vinden dat de gemeente boetes of naheffingen, die buiten de herstelwetgeving vielen, heeft opgelegd aan Joodse huiseigenaren, hun erfgenamen of bewindvoerders. Hierbij is zowel gekeken naar verkochte als niet-verkochte percelen.

Conclusie 2
Strikt genomen kan geconcludeerd worden dat de gemeente Meppel geen rol heeft gespeeld bij het rechtsherstel van eigendommen van Joodse inwoners. De context is daarbij wel van belang. De Joodse gemeenschap van Meppel werd gedurende de bezetting op een haar na uitgeroeid. Slechts enkele tientallen overleefden de oorlog. Na de bevrijding bevonden Joden in Nederland zich in een maatschappelijk kwetsbare positie. Zij kregen weinig begrip vanuit de samenleving en weinig aandacht vanuit de overheid. In Meppel was dit niet anders. De gemeente overtrad geen regels en zette zich in voor de wederopbouw van Meppel, maar tegelijkertijd zijn er geen aanwijzingen te vinden van steun voor de Joodse inwoners in het bijzonder.

INLEIDING

Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting van Nederland (1940-1945) zijn de Nederlandse Joden hun rechten ontnomen. Een gevolg van deze ontrechting was de systematische roof en gedwongen verkoop van Joods eigendom. Na de bevrijding in 1945 heeft de Nederlandse overheid geprobeerd door middel van rechtsherstel de rechtmatige eigenaren zoveel mogelijk hun eigendom terug te geven. Dit rechtsherstel kampte echter met gebreken, waardoor Joodse oorlogsslachtoffers tekort zijn gedaan. Tussen 1997 en 2000 richtte de Nederlandse regering daarom drie onderzoekscommissies op (Van Kemenade, Scholten en Kordes) die opdracht kregen onderzoek te doen naar het verloop van en de vermeende misstanden bij het rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog. Op basis van de uitkomsten van deze onderzoeken besloten de regering en de private sector (onder andere banken, verzekeringsmaatschappijen en de Amsterdamse effectenbeurs) een financiële compensatie aan de Joodse gemeenschap in Nederland te schenken, de zogenoemde MAROR-gelden. MAROR staat voor Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel.[1]

In 2013 kreeg het onderzoek naar rechtsherstel een nieuwe impuls toen bleek dat in de gemeente Amsterdam na de bevrijding naheffingen en boetes waren opgelegd aan Joodse huizenbezitters, die tijdens de bezetting niet in staat waren geweest belastingen en erfpachtcanon te betalen.[2] Naar aanleiding van dit onderzoek besloot de gemeente Amsterdam een financiële tegemoetkoming te schenken aan de Joodse gemeenschap. In navolging van Amsterdam heeft een aantal andere gemeenten in Nederland ook onderzoek laten doen naar hun eigen optreden ten aanzien van Joodse huizenbezitters na de Tweede Wereldoorlog.

Gelijk opgaand met deze ontwikkeling ontstond in de afgelopen jaren hernieuwde aandacht voor rechtsherstel van vastgoed (ofwel onroerend goed), een aspect dat bij eerdere onderzoeken vrij onderbelicht was gebleven.[3] Tijdens de bezetting werd een groot deel van het geroofde Joods vastgoed doorverkocht. Dit was niet alleen voor de bezetter een lucratieve handel, maar ook voor makelaars en notarissen, die verdienden aan elke verkoop. Onderzoek heeft uitgewezen dat het rechtsherstel van vastgoed voor de gedupeerden lang niet altijd bevredigend was. Het onderzoeksplatform Pointer wijdde in mei 2020 een uitzending aan dit onderwerp op basis van uitgebreid onderzoek in de *Verkaufsbücher*.[4] In deze *Verkaufsbücher* werd door de bezetter de administratie van alle verkochte Joodse percelen in Nederland bijgehouden. In totaal staan er ruim zevenduizend transacties in vermeld. Het Nationaal Archief heeft deze bron gedigitaliseerd en in samenwerking met het kadaster de gegevens gekoppeld aan de data uit de basisregistratie adressen en gebouwen (BAG). Hierdoor is per gemeente in kaart gebracht waar deze panden stonden.[5] De meeste gemeenten in Nederland bleken zelf niet op de hoogte te zijn van hun eigen rol in de geschiedenis met betrekking tot Joods vastgoed tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Daarom hebben inmiddels al veel gemeenten besloten een onderzoek te laten uitvoeren of dit reeds afgerond. Naar aanleiding van gesprekken in de gemeente tijdens de 75-jarige herdenking van de Tweede Wereldoorlog, gesprekken in de raad en deze onderzoeken heeft de gemeente Meppel tevens besloten een onderzoek in te stellen. De gemeente heeft het Drents Archief hiertoe opdracht gegeven.

Het is noodzakelijk op te merken dat rechtsherstel onder de verantwoordelijkheid viel van de Rijksoverheid in de vorm van de Raad voor het Rechtsherstel. Binnen deze raad was het Nederlands Beheersinstituut (NBI) verantwoordelijk voor de afwikkeling van rechtsherstel van vastgoed. Lokale gemeenten waren hier op beleidsmatig vlak niet bij betrokken. Desondanks zijn er genoeg andere aspecten die het verdienen onderzocht te worden. Gegevens uit de *Verkaufsbücher* en het kadaster tonen aan dat in de gemeente Meppel 73 Joodse percelen tijdens de bezetting zijn verkocht. Dit roept vragen op: wat was de betrokkenheid van de gemeente Meppel hierbij? Heeft er na de oorlog daadwerkelijk rechtsherstel plaatsgevonden? Zijn er na de oorlog wel belastingen geheven, terwijl Joodse huiseigenaren geen toegang hadden tot hun woningen? Wat is er gebeurd met de inboedels van hun woningen?

DOEL EN INHOUD VAN HET RAPPORT

Het hoofddoel van dit rapport is een antwoord formuleren op de bovengenoemde vragen. Deze vragen zullen behandeld worden binnen een bredere context van de geschiedenis van de gemeente Meppel en de Joodse gemeenschap tijdens de Tweede Wereldoorlog en in de eerste jaren na de bevrijding. Dit is belangrijk omdat het noodzakelijk is een beter inzicht te verwerven in de complexe geschiedenis van deze periode en om een beeld te vormen van de verstrekkende gevolgen van de oorlog voor de Joodse gemeenschap van Meppel. Daarom zullen eerst kort de totstandkoming en de vooroorlogse geschiedenis van de Joodse gemeenschap worden behandeld. Daarna wordt ingegaan op de periode van de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) en wat dit betekende voor de Joodse gemeenschap. De ontrechting en roof van Joods eigendom wordt daarna in een apart gedeelte besproken. Tot slot wordt aandacht besteed aan de naoorlogse periode, waarbij gekeken wordt naar hoe de weinige Meppeler Joden die de oorlog overleefden de terugkeer in Meppel hebben ervaren en hoe het rechtsherstel van hun eigendommen verliep.

In het algemeen was de naoorlogse opvang van Joden in Nederland en het rechtsherstel met betrekking tot hun eigendommen gebrekkig. Bekend is dat veel Joden de terugkeer in Nederland en hun vooroorlogse woonplaatsen negatief hebben ervaren.[6] Wat rechtsherstel betreft staat vast dat het vooral zeer langzaam ging en dat veel afhing van menselijke factoren.[7] Hoewel uiteindelijk het grootste deel – circa 90 procent[8] – van het geroofde Joodse eigendom terugkwam bij de rechtmatige eigenaren, heeft de traagheid waarmee dit proces verliep en de moeite die de betrokkenen moesten doen geleid tot grote onvrede en teleurstelling bij de slachtoffers.[9] Met andere woorden: er was wel sprake van administratief rechtsherstel, maar niet van moreel rechtsherstel, wat draait om persoonlijke aandacht voor het slachtoffer en erkenning van diens unieke leed.[10] In dit onderzoek is gekeken hoe de casus Meppel zich tot deze context verhield.

Om de praktijk van de roof van Joods eigendom en het rechtsherstel in Meppel te verduidelijken wordt gebruik gemaakt van voorbeelden. Deze voorbeelden, uitgewerkt in aparte kaders, bestaan uit gedeeltes van persoonlijke verhalen van Joodse Meppelers en beschrijvingen van concrete situaties waarmee zij tijdens en na de oorlog mee te maken hadden. Dit dient niet enkel ter illustratie van de onderzoeksbevindingen, maar ook om te benadrukken dat de belangstelling voor en de erkenning van de geschiedenis van de Joodse gemeenschap van Meppel aan de basis staat van dit onderzoek. De Joodse gemeenschap is veel leed aangedaan en dit onderzoek richt zich in hoofdzaak op het naoorlogse aspect van dat leed, dat in verhouding tot de gebeurtenissen tijdens de oorlog veel minder is belicht. Voor dit onderzoek ging het echter te ver om het verloop van iedere individuele casus met betrekking tot rechtsherstel in detail uit te zoeken. Bovendien is een dergelijk onderzoek reeds gedaan door Thijs Rinsema en beschreven in zijn boek Joden in Meppel, 1940-1945. Voor dit rapport is daarom een selectie gemaakt van voorbeelden die aansluiten bij de onderwerpen die aan bod komen. Deze voorbeelden zijn grotendeels representatief voor het totaalbeeld voor Meppel, zoals dat in het werk van Rinsema is geschetst, en voor Nederland in het algemeen, zoals in de landelijke literatuur valt na te gaan.

BRONNEN

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van literatuur en archiefbronnen. Een gedetailleerde bronnen- en literatuurlijst is aan het einde van dit rapport opgenomen. De belangrijkste bronnen worden hier kort vermeld. Het beginpunt van dit onderzoek lag bij het boek Joden in Meppel, 1940-1945 van Thijs Rinsema, waarin uitgebreid wordt ingegaan op de Joodse gemeenschap van Meppel tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verder is voornamelijk onderzoek verricht in het Drents Archief en het archief van de gemeente Meppel, waarin ook het archief van de gemeentepolitie is ondergebracht. Een andere belangrijke archiefbron is het archief van het Nederlands Beheersinstituut (NBI) in het Nationaal Archief in Den Haag, waarin zich de persoonlijke dossiers van Joodse eigenaren bevinden met daarin de afwikkeling van rechtsherstelzaken. Voor het verkrijgen van een totaaloverzicht van de geschiedenis van alle percelen van Joodse eigenaren zijn koop- en verkoopakten en gegevens uit het kadaster opgevraagd en geraadpleegd.

TERMINOLOGIE EN DEFINITIES

Hoe kan het verschijnsel waarbij Joods eigendom werd afgenomen door de bezetter het beste omschreven worden? 'Onteigening' ligt voor de hand en dit is reeds een gangbare term in het onderzoek naar de rol van gemeenten in deze kwestie. Hoogleraar rechtsfilosofie Wouter Veraart spreekt zich echter uit tegen het gebruik van onteigening. Bij onteigening gaat het namelijk meestal om het verschijnsel dat huizen moeten wijken voor de aanleg van wegen, waarbij de huiseigenaren een vergoeding krijgen. Veraart betoogt dat 'gedwongen verkoop' de realiteit tijdens de Tweede Wereldoorlog beter omschrijft. 'Roof' is eveneens een juiste term, mits gebruikt in de juiste context. Het begrip roof op zich veronderstelt namelijk dat hebzucht ten grondslag lag aan het optreden van de bezetter. Hoewel hebzucht ongetwijfeld een rol heeft gespeeld, was de belangrijkste drijfveer voor de bezetter de samenleving naar zijn denkbeelden om te vormen. Het uitroeien van de Joden was daar een onderdeel van en om dat te bereiken werden Joden systematisch hun rechten afgenomen, waaronder hun recht op bezit. Hieruit vloeide de grootschalige roof van Joods eigendom voort. Veraart stelt daarom de term 'ontrechting' voor als overkoepelend begrip. Ontrechting definieert hij als het stelselmatig ontnemen van rechten aan specifieke categorieën mensen.[11] Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden Joden stelselmatig hun rechten ontnomen en werd het hen onmogelijk gemaakt aan het rechtsverkeer deel te nemen. Na de bevrijding vond er rechtsherstel plaats. Veraart omschrijft rechtsherstel als het restitutieproces dat een antwoord vormt op ontrechting, door degenen die hun rechten kwijtraakten in ieder geval in staat te stellen om in rechte op te komen voor de teruggave van die rechten.[12] In dit rapport worden deze definities aangehouden.

NIJEVEEN

Oorspronkelijk zou in dit onderzoek ook de voormalige gemeente Nijeveen, die tegenwoordig deel uitmaakt van de gemeente Meppel, worden meegenomen. Het is gebleken dat in Nijeveen ten tijde van de bezetting twee personen woonachtig waren die zich als Jood moesten laten registreren omdat zij Joodse voorouders hadden.[13] Afgezien van registratie zijn zij echter niet vervolgd, vermoedelijk omdat zij gemengd gehuwd waren. Verder was een Joodse inwoner van Meppel eigenaar van een weiland in Nijeveen. Dit werd tijdens de oorlog gedwongen verkocht aan de pachter van de grond, die het na de oorlog met overeenstemming van de betrokken partijen in bezit hield. Omdat hiermee alles wat betreft Nijeveen besproken is, wordt deze voormalige gemeente verder buiten beschouwing gelaten.

Afbeelding 2: de Eerste Hoofdstraat ca. 1920-1940, met de winkel van Jozef Levie (1897-1943) en rechts daarnaast het toenmalige gemeentehuis van Meppel.

1. *Maarten-Jan Vos en Serge ter Braake, Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed (Amsterdam: Boom, 2013), 9-11.*
2. *Hinke Piersma en Jeroen Kemperman, Openstaande rekeningen: De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950 (Amsterdam: Boom, 2015).*
3. *Vos en ter Braake, Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, 10-11.*
4. *De 'verdwenen' Joodse huizen, 27-05-2020, zie: https://pointer.kro-ncrv.nl/terugkijken-de-verdwenen-joodse-huizen (geraadpleegd 21-04-2021).*
5. *Joris Heijkant, '"Hier staan van Joden onteigende panden bij jou in de buurt," 22 mei 2020, https://pointer.kro-ncrv.nl/hier-staan-van-joden-onteigende-panden-bij-jou-in-de-buurt (geraadpleegd 08-06-2021).*
6. *Isaac Lipschits, De kleine sjoa. Joden in naoorlogs Nederland (Amsterdam: Mets & Schilt, 2001), 10.*
7. *Vos en Ter Braake, Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, 98.*
8. *Gerard Aalders, Berooid: de beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945 (Amsterdam: Boom, 2001), 368-369 en zie vanaf blz. 371 een cijfermatige onderbouwing.*
9. *Joop Voet, "Teruggave van Joodse bezittingen na oorlog traag en ontoereikend," Nieuw Israëlitisch Weekblad 15 november 1985, 58-59.*
10. *Vos en Ter Braake, Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, 30-31*
11. *Wouter Veraart, "Ontrechting," Krisis 6, no. 4 (december 2005), 61.*
12. *Idem, 63.*
13. *Thijs Rinsema, Joden in Meppel, 1940-1945 (Zutphen: Walburg Pers, 2004), 48.*

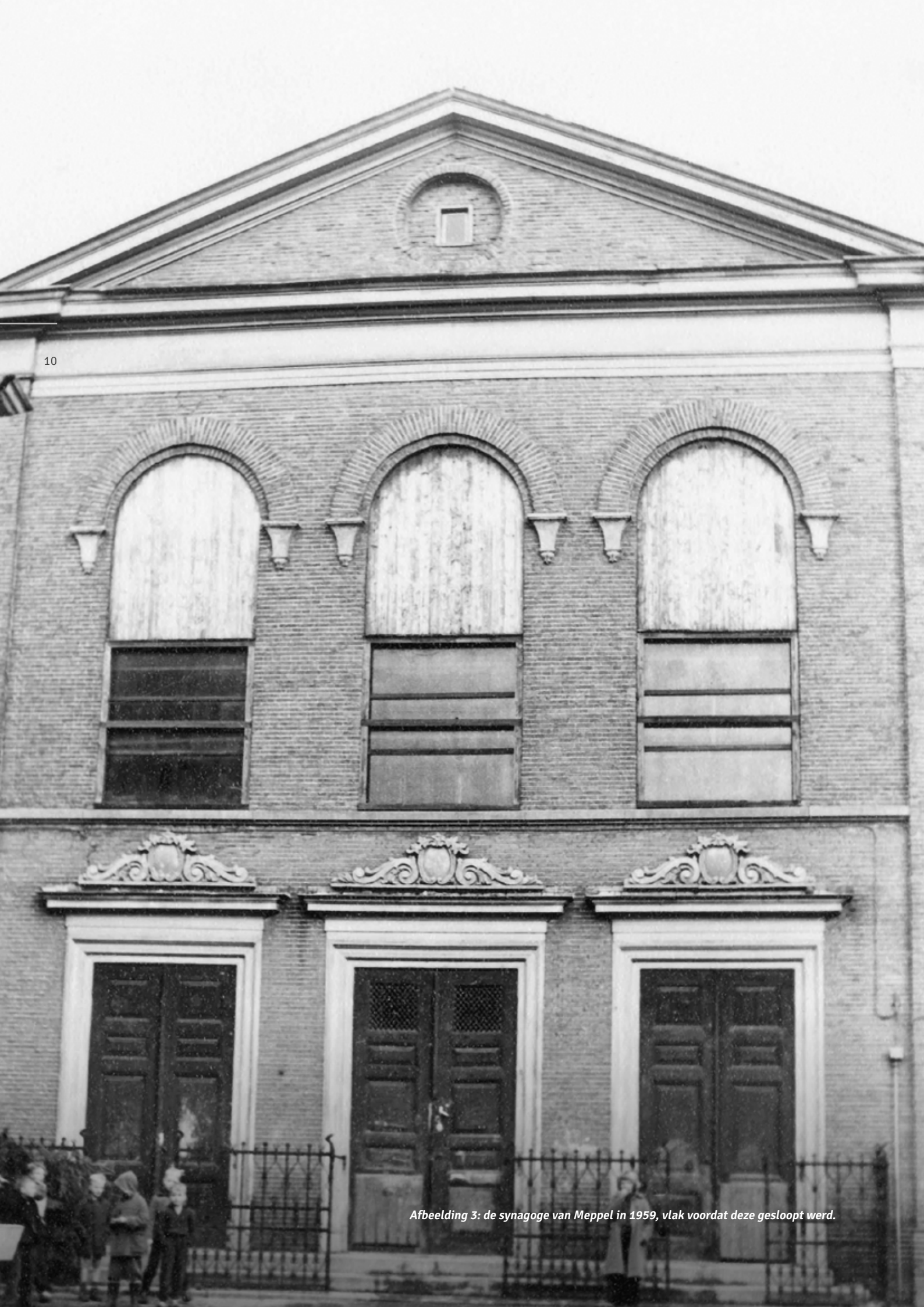

Afbeelding 3: de synagoge van Meppel in 1959, vlak voordat deze gesloopt werd.

DE JOODSE GEMEENSCHAP IN MEPPEL

De Joodse gemeenschap van Meppel kwam op in de achttiende eeuw. Toen de eerste Joodse gezinnen zich er rond 1700 vestigden, was Meppel reeds een plaats van aanzien met ongeveer 2.600 inwoners.[14] Meppel was als economisch centrum van Zuidwest Drenthe aantrekkelijk voor Joden, omdat zij veelal in de handel en nijverheid werkzaam waren. In 1750 waren er genoeg Joden om formeel een Joodse gemeenschap (Kille) op te richten. Het aantal Joodse inwoners bedroeg toen naar schatting ongeveer zestig. In de negentiende eeuw groeide de Joodse gemeenschap van Meppel uit tot een van de tien grootste Joodse gemeenten in Nederland.[15] Het hoogtepunt werd bereikt in 1879, toen het aantal Joodse inwoners 625 bedroeg, bijna acht procent van de bevolking van Meppel.[16]

Essentieel voor de totstandkoming van een Joodse gemeenschap was de komst van Joodse religieuze voorzieningen. Sinds 1767 was er een Joodse begraafplaats aan de Zomerdijk, tegenwoordig de Steenwijkerstraatweg. Toen zich meer Joden gingen vestigen in Meppel, ontstond de behoefte een gebedshuis te stichten: een synagoge, ook wel een sjoel genoemd. Aanvankelijk hielden de Joden in Meppel hun religieuze bijeenkomsten in woonhuizen, maar dat bleek al snel niet voldoende voor de groeiende gemeente. Hoewel er al geruime tijd plannen lagen, werd pas in 1799 een synagoge gebouwd aan wat later de Touwstraat zou worden. In 1843 werd tegenover de synagoge een gebouw in gebruik genomen als Joodse school. In 1863 kregen op deze school bijna honderd leerlingen les van vier onderwijzers.[17] Toen de oude synagoge in de loop van de negentiende eeuw te klein werd, werd er in 1865 op dezelfde plek, aan de Touwstraat 14, een nieuwe, grotere sjoel gebouwd. Dit gebouw is in 1960 afgebroken.

Meppel had geen Joodse buurt, maar er waren wel enkele straten waar relatief veel Joden woonden. Dit waren de Woldstraat, de Eerste en Tweede Hoofdstraat, de Parklaan, de Stationsweg en het Zuideinde. Deze laatste drie straten waren elitaire buurten en het gegeven dat hier relatief veel Joden woonden komt overeen met hun betrekkelijk hoge welstand.[18] Dat wil niet zeggen dat iedere Joodse inwoner van Meppel rijk was, maar velen van hen waren succesvolle ondernemers, die een belangrijk aandeel hadden in de economie van Meppel. Met name in de textielsector hadden zij een dominante positie.[19]

Ook op politiek en sociaal gebied participeerden Joden in hoge mate in de Meppeler samenleving. Zo waren er in de geschiedenis van de gemeente Meppel negen Joodse gemeenteraadsleden, drie Joodse wethouders en twee Joodse loco-burgemeesters.[20] Joden waren bovendien vaak lid van niet-Joodse verenigingen en hadden er ook bestuursfuncties. In de periode 1900 tot 1940 waren er in Meppel bijvoorbeeld vijfendertig non-religieuze verenigingen met Joodse bestuursleden.[21] De assimilatie leidde echter wel tot een afname van religieuze betrokkenheid onder Joden en een vervaging van Joodse identiteit. Zo was er na 1900 steeds minder belangstelling voor het Joodse onderwijs. In 1920 waren er nog slechts twintig leerlingen die les kregen op de Joodse school.[22] Ook de ideologische stroming van het Zionisme, die aan het begin van de twintigste eeuw opkwam binnen het Jodendom in Europa, vond in Meppel weinig aanhang.[23]

In de lokale literatuur wordt gesteld dat Joden goed geïntegreerd waren in de Meppeler samenleving en dat er van antisemitisme niet of nauwelijks sprake was.[24] Antisemitisme speelde voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog wel degelijk een rol in de Nederlandse samenleving. Het betrof geen beleidsmatig antisemitisme, maar sociaal antisemitisme dat voornamelijk, meestal in milde vorm, naar voren kwam in de contacten tussen Joden en niet-Joden.[25] Uiteraard waren er verschillen van plaats tot plaats. Er zijn geen aanwijzingen dat dit milde antisemitisme in Meppel veelvuldig voorkwam. Belangrijk hierbij zijn de verklaringen van zes Joodse overlevenden, die na de oorlog geïnterviewd zijn door S.C. Derksen in het kader van zijn boek over de Joodse gemeenschap van Meppel. Alle zes geven zij aan nooit iets gemerkt te hebben van antisemitisme of discriminatie in welke vorm dan ook in het vooroorlogse Meppel.[26]

Na 1879 begon de Joodse gemeente van Meppel geleidelijk aan te krimpen. Door (economische) migratie naar het westen van Nederland en een dalend geboortecijfer, nam het aantal Joden af van ruim zeshonderd in 1879 tot ongeveer tweehonderdzeventig in 1939.[27] Dit komt overeen met de situatie in andere plaatsen in Drenthe, waarbij een vergelijkbare bevolkingsafname onder Joden valt te constateren in de periode 1900-1940. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog woonden er ongeveer tweehonderdvijftig Joden in Meppel. Van hen overleefde negentig procent de oorlog niet. Dit percentage komt overeen met Assen, maar is hoger dan zowel het landelijke (ca. 75%) als het Drentse (ca. 80%) gemiddelde.[28]

14. *E.L. Boezen en L.L. Jagersma, "De Meppeler bevolking van 1630 tot 1985," in Geschiedenis van Meppel, ed. M.A.W. Gerding (Meppel: Boom, 1991), 109.*
15. *S.C. Derksen en F.J. Hulst, "Zelfs de brug van Meppel spreekt Jiddisch. De joodse gemeente van Meppel, 1745-1942," in Geschiedenis van Meppel, ed. M.A.W. Gerding (Meppel: Boom, 1991), 319.*
16. *S.C. Derksen, Opkomst en ondergang van een toonaangevende joodse gemeente. 250 jaar joods leven in Meppel (Meppel: Ten Brink, 1988), 174.*
17. *Derksen en Hulst, "Zelfs de brug van Meppel spreekt Jiddisch," 331.*
18. *Derksen, Opkomst en ondergang, 210.*
19. *Derksen en Hulst, "Zelfs de brug van Meppel spreekt Jiddisch," 327-330.*
20. *Derksen, Opkomst en ondergang, 232-233.*
21. *Derksen en Hulst, "Zelfs de brug van Meppel spreekt Jiddisch," 329-330.*
22. *Idem, 331.*
23. *Derksen, Opkomst en ondergang, 182-184. Het Zionisme rond 1900 was een overwegend seculiere ideologie waarbij het streven naar een onafhankelijke Joodse staat centraal stond.*
24. *Idem, 247-249; W. van Lingen, "Onze Joden in het eerst kwart van deze eeuw," Kwartaalblad Oud Meppel 5, no. 1 (1983), 40; Wim Bakker, "Het nieuwe joodse monument," Kwartaalblad Oud Meppel 19, no. 1 (1997), 66; Wim Bakker, Bezettingsmisère en bevrijdingsvreugde: Meppel en omgeving tijdens de bezettingsjaren en het bevrijdingstijdperk (Meppel: Boom Pers, 1995), 78.*
25. *Dienke Hondius, "Antisemitisme in Nederland, vlak na de bevrijding: een onderzoek naar negatieve reacties van niet-Joden op terugkerende Joden in de zomer van 1945," ICODO-info 6, no. 3 (oktober 1989), 30-38.*
26. *Derksen, Opkomst en ondergang, 247-249.*
27. *Idem, 174.*
28. *Rinsema, Joden in Meppel, 14.*

Afbeelding 4: het toenmalige gemeentehuis van Meppel in de Eerste Hoofdstraat, 1930.

DE BEZETTING EN ANTI-JOODSE MAATREGELEN

Vanaf 1933 werd Duitsland bestuurd door de *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) onder leiding van Adolf Hitler. De NSDAP stelde zich ten doel de gehele samenleving te hervormen op basis van haar nationaalsocialistische ideologie, die zich kenmerkte door extreme fascistische en racistische – in het bijzonder antisemitische – ideeën. Naast het volledig afschaffen van democratie, persvrijheid en onafhankelijke rechtspraak, ontnam de regering van Hitler in 1935 middels de Rassenwetten van Neurenberg de burgerrechten van Joden. Dit gebeurde met het doel de Joden totaal uit de samenleving te verwijderen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog en de Duitse bezetting van Nederland vanaf mei 1940, werd dit antisemitische beleid ook in Nederland van kracht. Gaandeweg voerde de bezetter allerlei anti-Joodse maatregelen in. Middels deze zogenaamde Verordeningen (VO's) werd de Joodse bevolking stapsgewijs en systematisch steeds meer afgezonderd van het openbare leven. Wat begon met een verbod voor Joden om bij de luchtbeschermingsdienst te werken eindigde uiteindelijk in massale deportaties naar concentratiekampen en de genocide die tegenwoordig bekend staat als de Holocaust of de Sjoa.

Een groot deel van het uitvoeren en handhaven van het beleid van de bezetter was een taak van de lokale gemeenten en politiekorpsen. Daarbij lag de eindverantwoordelijkheid bij de burgemeester. Burgemeesters bevonden zich tijdens de bezettingsjaren in een lastige positie. Als zij in functie wilden blijven om hun burgers zoveel mogelijk te kunnen beschermen was het onvermijdelijk dat zij mee moesten werken aan het beleid van de bezetter. Als zij dit weigerden en aftraden, konden zij geen enkele invloed meer op het beleid uitoefenen. Een nota van de Rijksoverheid, die in 1938 werd verspreid onder ambtenaren, schreef voor om in geval van een vijandelijke bezetting in het belang van de bevolking zo goed mogelijk te blijven functioneren en naar eer en geweten een afweging te maken als dit belang in het geding kwam.[29] Deze redenering werd tijdens de Tweede Wereldoorlog ook veelvuldig toegepast door ambtelijke en bestuurlijke organen in Nederland. Veel ambtenaren bleven in functie, zodat zij de bevolking zoveel mogelijk konden behoeden voor directe aanvaringen met de bezetter.
De gedachte was dat op deze wijze de schade relatief beperkt bleef en groter kwaad werd voorkomen. Het betekende wel dat de Nederlandse ambtenarij op grote schaal meegaandheid vertoonde ten opzichte van het beleid van de bezetter. [30]

Naarmate de oorlog vorderde en de bezetter steeds hardere eisen ging stellen nam de druk op gemeenten toe. Sommige burgemeesters bleven in functie, maar velen werden vroeg of laat ontslagen en vervangen door een persoon die lid was van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB), een pro-Duitse collaboratiepartij. In elke gemeente was de situatie echter anders en daarom is het van belang kort in te gaan op de gemeente Meppel en het Meppeler politiekorps tijdens de bezettingsjaren.

DE GEMEENTE MEPPEL

Daniël baron Mackay (1878-1962) was vijf jaar burgemeester van Meppel toen de bezetting begon. Mackay toonde zich in een vroeg stadium niet bereid samen te werken met de bezetter. Zo weigerde hij bijvoorbeeld een Duitse officier de hand te schudden. Op 5 augustus 1940 liet hij een concert doorgaan ter ere van de verjaardag van prinses Irene.[31]
Een dergelijk eerbetoon aan het Nederlandse Koningshuis was streng verboden en het leidde ertoe dat Mackay op 9 augustus 1940 werd ontslagen door de rijkscommissaris van het bezette Nederland, Arthur Seyss-Inquart.

Mackay werd vervangen door Geert Wisman (1888-1951), de voormalige burgemeester van Nieuweschans. Bij zijn aantreden deed hij op de gemeenteraad een beroep *"der burgerij, wier vertegenwoordigers gij zijt, ten voorbeeld te willen zijn in een correcte houding tegenover de bezettingsautoriteiten en tot de bereidheid voor een goede samenwerking."* [32] Wisman was niet pro-Duits en afgaande op een verweerschrift dat hij na de bevrijding schreef, toen hij onder huisarrest werd gesteld, heeft hij, waar mogelijk, de bezetter tegengewerkt.[33] Desondanks werkte hij voldoende met de bezetter mee om tot aan de bevrijding in functie te blijven. Wel moest Wisman wegens gezondheidsproblemen in het najaar van 1944 tijdelijk

stoppen met werken. Het burgemeesterschap werd toen een aantal weken waargenomen door Johan Sjouke Postma (1910-1995), een doopsgezinde predikant die na de oorlog drie jaar de gevangenis in moest wegens zijn houding tijdens de bezetting.[34] Naast burgemeester Wisman waren gemeentesecretaris Hendrik Hilbrand de Carpentier (1883-1956), wethouder en plaatsvervangend burgemeester Lute Hagedoorn (1886-1948) en plaatsvervangend wethouder Johannes Schuurman de belangrijkste gezagsdragers die gedurende de oorlog hun post behielden. Wethouder Hendrik Sikkens (1893-1991) werd door de bezetter geïnterneerd als onderdeel van represaillemaatregelen wegens het oppakken van Duitsers in Nederlands-Indië. Al deze personen waren geen lid van de NSB en er zijn tijdens de bezetting bij de gemeente Meppel verder ook geen NSB'ers in dergelijke bestuursfuncties aangesteld.

HET MEPPELER POLITIEKORPS

Het politiekorps van Meppel stond voor het grootste gedeelte van de oorlogsjaren onder leiding van Hendrik Breedveld (1887-1949). Ook de politie bevond zich tijdens de bezetting in een moeilijke positie. De agenten waren verplicht de bevelen van de bezetter uit te voeren en diens wetgeving te handhaven, wat het onvermijdelijk maakte dat zij met de bezetter meewerkten. Daarnaast kreeg de politie te maken met de Weerbaarheidsafdeling (WA), een geüniformeerde ordedienst en daarnaast knokploeg van de NSB. De WA bestond uit doorgaans gewelddadige lieden die politieke tegenstanders en Joden treiterden en intimideerden en zich schuldig maakten aan vandalisme en allerlei verstoringen van de openbare orde. Doordat zij bescherming genoten van de bezetter kon de politie moeilijk tegen hen optreden, al slaagde de WA er desondanks dat niet in de straat te veroveren. Vanaf mei 1942 moest de politie bovendien formeel samenwerken met de uit de WA gerekruteerde vrijwillige hulppolitie (later de landwacht), die jacht maakte op onderduikers en verzetsmensen. In 1942, toen de meeste Joden uit Meppel werden weggevoerd, werkte het voltallige politiekorps onder leiding van Breedveld daaraan mee. Breedveld werd eind 1943 door de bezetter ontslagen en verbannen uit Meppel, omdat hij ervan verdacht werd het verzet te steunen.[35] In zijn plaats kwam Stienus Bertus van Wijnen (1906-1979), die eerder korpschef was in Harlingen en een moordaanslag door het verzet had overleefd. Van Wijnen was een fanatieke aanhanger van het nationaalsocialisme, lid van de Germaanse SS en verantwoordelijk voor de moord op meerdere verzetslieden.[36]

DE JOODSE GEMEENSCHAP TIJDENS DE BEZETTING

In de eerste periode van de bezetting vanaf mei 1940 tot begin 1941, was het beleid van de bezetter gericht op verzoening en verbroedering met het Nederlandse volk. Het maatschappelijk leven ging zoveel mogelijk op de oude voet verder. Ook Joden konden aanvankelijk nog hun gang gaan, al kwamen in de loop van 1940 de eerste beperkende maatregelen, zoals een verbod op slachten volgens de Joodse spijswetten en een verbod op publicatie van Joodse weekbladen. Ook mochten Joden vanaf september 1940 niet meer worden aangenomen in overheidsdienst en twee maanden later werd bekend gemaakt dat alle Joden in overheidsdienst ontslagen zouden worden, omdat zij niet konden voldoen aan de Ariërverklaring, die alle ambtenaren moesten ondertekenen.

In Meppel werden onder andere de gemeenteraadsleden Mozes Goldsteen (1877-1942) en Moritz Lobstein (1881-1976) door deze maatregel getroffen. Op 17 oktober 1940 waren zij voor de laatste keer aanwezig bij een raadsvergadering. Aan Lobstein werd die dag eervol ontslag verleend en zijn rol van plaatsvervangend wethouder werd overgedragen aan Johannes Schuurman.[37] Goldsteen wordt in de notulen niet apart benoemd, maar beiden keerden nooit meer terug in de gemeenteraad. Lobstein werd wel voorzitter van de Drentse afdeling van de Joodse Raad, een op initiatief van de bezetter opgerichte Joodse organisatie die functioneerde als doorgeefluik voor de anti-Joodse maatregelen. De Joodse Raad wekte de schijn van veiligheid en legitimiteit, maar was in werkelijkheid een instrument van de bezetter en had in de praktijk geen enkele invloed op het beleid. In september 1943, toen de meeste Joden in Nederland reeds waren gedeporteerd, werd de Joodse Raad opgeheven en werden de leden afgevoerd. Ook Lobstein ontkwam hier niet aan. Hij overleefde de oorlog doordat hij deel uitmaakte van een groep gevangenen die werd uitgewisseld tegen Duitse krijgsgevangenen.[38] Mozes Goldsteen werd op 8 oktober 1942 vermoord in Auschwitz.

Maatregelen waren niet het enige gevaar waar Joden tijdens de bezetting mee te maken kregen. NSB'ers en andere Duitsgezinden kregen min of meer de vrije hand uiting te geven aan hun gedachtegoed. Als gevolg konden Joden het slachtoffer worden van pesterijen, intimidatie, geweld en vandalisme. Afgaande op de politierapporten lijkt hier in Meppel niet bijzonder veel sprake van te zijn geweest.

Afgezien van enkele incidenten waren het voornamelijk de NSB'ers die getreiterd werden.[39] Hun huizen werden beklad, ruiten ingegooid en er verschenen met regelmaat anti-Duitse en anti-NSB leuzen op straat. Dat was niet zonder risico, want de NSB genoot de bescherming van de bezetter. Na de oorlog zijn in Meppel 284 personen gearresteerd wegens lidmaatschap van de NSB of sympathie jegens de NSB of de bezetter.[40]

In het jaar 1941 kregen Joden te maken met meer maatregelen. Een van de belangrijkste was Verordening (VO) 6/1941 van 10 januari 1941, die bepaalde dat alle *"personen van geheel of gedeeltelijk Joodsche bloede"* in Nederland zich moesten laten registreren. Joden moesten een vragenlijst invullen en deze inleveren bij de gemeente. Tegen betaling van een gulden kregen ze vervolgens een aanmeldingsbewijs. Vrijwel alle Joden lieten zich registreren en in de gemeente Meppel was dat niet anders. In totaal werden er in maart 1941 292 aanmeldingsformulieren naar de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters opgestuurd.[41]

Een andere ingrijpende maatregel kwam in de vorm van VO 41/1941, waarmee alle Joodse niet-commerciële verenigingen en stichtingen werden opgeheven. Daaronder vielen ook de synagogen en Joodse begraafplaatsen. De roerende en onroerende bezittingen en financiële vermogens van deze verenigingen kwamen in bezit van de Duitse staat.

Ook werden meer gebiedsbeperkingen aan Joden opgelegd. Zo mochten zij vanaf 31 mei 1941 geen zwembaden en stranden meer bezoeken en was het vanaf 15 september voor hen verboden in parken, dierentuinen, cafés, restaurants, bibliotheken, hotels, schouwburgen, bioscopen en musea te komen. Ook was het Joden vanaf toen niet toegestaan om zonder vergunning te reizen of te verhuizen. In deze periode verschenen bordjes met de tekst 'voor Joden verboden' in het straatbeeld. Verder mochten Joden geen niet-Joods personeel meer in dienst hebben. Marcus Polak, eigenaar van een herenkledingzaak in de Hoofdstraat in Meppel, probeerde voor dit personeelsverbod nog een ontheffing te krijgen bij de gemeente, maar die werd hem niet toegekend.[42]

In 1942 werden de Joden nog verder afgezonderd van de rest van de samenleving. Zo kwam er een verbod op het bezitten en besturen van vervoersmiddelen, een avondklok, een verbod om bij niet-Joden in huis te komen, een verbod om te telefoneren en de verplichting tot het dragen van de Jodenster. Dit alles maakte de weg vrij voor de bezetter om het voorgenomen plan de Joden massaal te deporteren soepel uit te kunnen voeren.

DEPORTATIE

In de loop van 1942 werden Joodse mannen tussen de 18 en 55 jaar opgeroepen om naar werkkampen te gaan. Voor Meppel betrof dit 75 personen.[43] De werkkampen bleken een voorportaal te zijn voor de deportatie naar het Oosten. In de nacht van 2 op 3 oktober 1942 werden alle ingezetenen van de werkkampen overgebracht naar doorvoerkamp Westerbork. In dezelfde nacht werden in Meppel vrijwel alle nog achtergebleven Joden – de oudere mannen, vrouwen en jonge kinderen – door de politie uit hun huizen gehaald en eveneens naar Westerbork gebracht. Deze groep, inclusief enkele achterblijvers die een paar dagen later alsnog werden opgepakt, bestond uit 171 personen.[44] Ondanks signalen van wat er stond te gebeuren en oproepen van enkele medeburgers en verzetsleden om onder te duiken, lieten vrijwel alle Joden in Meppel zich door de politie naar het station brengen om daarna door te reizen naar kamp Westerbork.

De afvoer van de Joden uit Meppel begin oktober 1942 is door Rinsema uitvoerig beschreven en minutieus gereconstrueerd.[45] Burgemeester Geert Wisman en hoofdinspecteur van de politie Hendrik Breedveld hebben, volgens hun eigen getuigenissen na de oorlog, bezwaar gemaakt tegen het bevel de Joden op te pakken en getwijfeld of zij het moesten uitvoeren. Zij kwamen echter tot de conclusie dat ze er maar beter gehoor aan konden geven, omdat anders de Duitsers het zelf op een veel inhumanere manier zouden uitvoeren. Deze redenering werd vaak toegepast door ambtenaren tijdens de bezetting en is in lijn met de heersende mentaliteit en houding van de Nederlandse overheid, zoals beschreven door Peter Romijn.[46]

In het gemeentearchief van Meppel is het personeelsdossier van Geert Wisman bewaard gebleven. Hierin bevindt zich een document waarin Wisman uitgebreid reflecteert op zijn doen en laten tijdens de bezetting. Het is een verweerschrift dat gebruikt werd bij het zuiveringsproces dat tegen hem gevoerd werd na de oorlog. Wisman besteed ook enige aandacht aan de deportatie van de Joden uit Meppel. Over waarom hij niets heeft gedaan om de Joden te waarschuwen zegt hij het volgende:

"Ik heb toen zelf geen stappen ondernomen de Joden te waarschuwen, omdat ik [...] wist, dat het lid van den Joodschen Raad Lobstein met de voorgenomen plannen bekend was. Ware dit niet het geval geweest, dan zou ik zeer zeker er wel aan gedacht hebben op eenigerlei wijze waarschuwingen te doen uitgaan." [47]

Moritz Lobstein was als lid van de Joodse Raad inderdaad van tevoren geïnformeerd van de deportatieplannen van de bezetter. Na de oorlog moest hij voor de rechter verschijnen, omdat hem werd verweten dat hij opzettelijk had nagelaten de Joodse inwoners van Meppel te waarschuwen. Onder andere burgemeester Wisman en hoofinspecteur Breedveld getuigden in deze zaak tegen hem, maar de rechter sprak Lobstein vrij.[48]

Wat uit het voorgaande blijkt is dat de bezetter er in Meppel bijzonder goed in geslaagd is de Joden van de rest van de samenleving af te zonderen. Dit resulteerde dan ook in een bovengemiddeld hoog percentage Joodse oorlogsslachtoffers. Uiteindelijk kwamen ongeveer 230 Meppeler Joden om het leven als gevolg van de Duitse bezetting. Van alle Joden die tijdens de bezetting in Meppel woonachtig waren, overleefden 25 personen de oorlog, of door het overleven in een kamp, of door onder te duiken, of doordat zij gemengd gehuwd waren en daarmee vrijgesteld van deportatie.[49]

29. *Peter Romijn, Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen tijdens de Duitse bezetting (Amsterdam: Balans, 2006), 50-57.*
30. *Robin te Slaa, Daar dit een immorele aanslag is. De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed, 1940-1955 (Rijswijk: De Nieuwe Haagsche, 2017), 22-24.*
31. *Thijs Rinsema, "Friedrich Wilhelm Schulte: spion of handlanger?" Kwartaalblad Oud Meppel 27, no. 1 (2005), 20.*
32. *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant 16-10-1940.*
33. *Archief Gemeente Meppel 1928-1990 (AGM), toegang 2.08, Personeelsdossiers burgemeesters, secretarissen etc., inventarisnummer 5472, Wisman G. – burgemeester, verklaring juli 1945.*
34. *Twentsch Nieuwsblad 19-10-1944; Provinciale Drentsche en Asser Courant 24-5-1946; Provinciale Drentsche en Asser Courant 6-6-1946.*
35. *Symen Kingma, "Hendrik Breedveld, slachtoffer van een juridische dwaling?" Kwartaalblad Oud Meppel 32, no. 1 (2010), 17.*
36. *Jos Smeets, "Stienus van Wijnen 19 juli 1906 – 1979" op: www.politieacademie.nl (geraadpleegd 10-1-2022).*
37. *Regionaal Historisch Centrum Drents Archief Assen (NL-AsnDA), toegang 0147 Districts Militaire Commissaris van Meppel 1945, inventarisnummer 8, Correspondentie inzake zuivering burgemeesters en gemeentepersoneel; tevens diverse zuiveringsbesluiten, bijlage bij brief mr. J.W. Bast 18 juni 1945.*
38. *Dit betrof een uitwisseling van 222 Joden tegen eenzelfde aantal Rijksduitsers die zich in Palestina bevonden. Omdat Palestina een Brits mandaatgbied was, waren deze Rijksduitsers gevangen genomen. Op initiatief van Duitsland werd er een gevangenenuitwisseling georganiseerd, waarbij 222 Joden in kamp Bergen-Belsen werden verzameld en van daaruit naar Palestina gestuurd. Het betrof voornamelijk Joden uit hogere sociale kringen die contacten hadden in Palestina, zie: "Transport 222" op www.joodsamsterdam.nl (geraadpleegd 9-2-2022).*
39. *Archief Gemeentepolitie Meppel 1901-1990 (AGP), toegang 2.07.77, dag- en nachtrapporten, inventarisnummer 47, 16-03-1942/09-07-1942, in het rapport van 30 april 1942 wordt gemeld dat er op de ramen van een aantal panden een J is geverfd. Geen van deze panden was Joods eigendom.*
40. *Tine Oom en Thijs Rinsema, "Voor wie de bevrijding geen feest was," Kwartaalblad Oud Meppel 21, no. 4 (2000), 82.*
41. *Rinsema, Joden in Meppel, 47.*
42. *AGP, 2.07.77, inv.nr. 45, rapportage 5 november 1941.*
43. *Rinsema Joden in Meppel, 197.*
44. *Idem, 235.*
45. *Zie Rinsema, Joden in Meppel, 213-233 voor een uitgebreide beschouwing en reconstructie van de bewuste nacht van 2 op 3 oktober 1942.*
46. *Romijn, Burgemeesters in oorlogstijd.*
47. *AGM, 2.08, inv.nr. 5472, verklaring juli 1945, blz. 8.*
48. *Provinciale Drentsche en Asser Courant 21-6-1946; Nieuwsblad van het Noorden 28-6-1946.*
49. *Rinsema, Joden in Meppel, 14.*

FIRMA

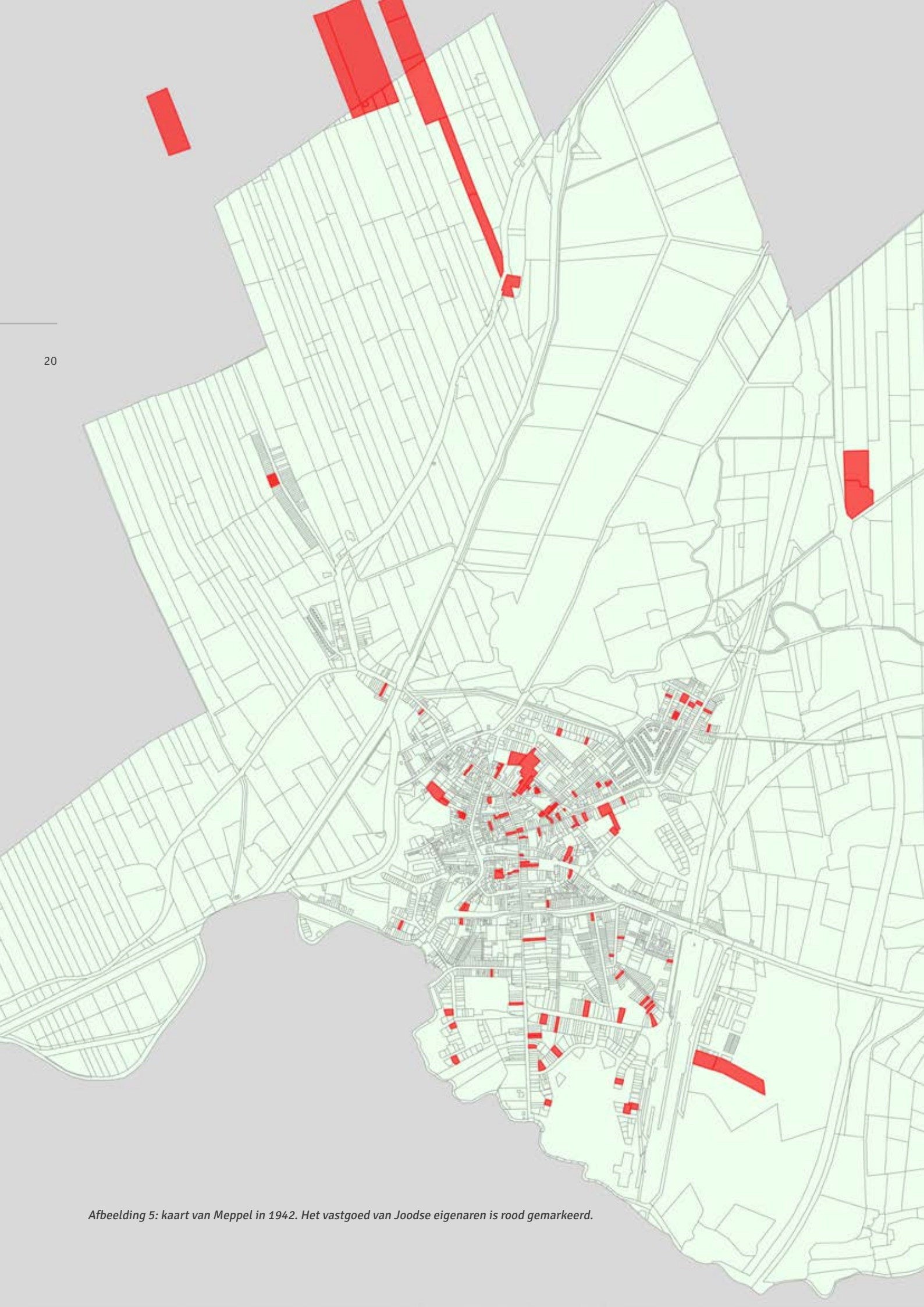

Afbeelding 5: kaart van Meppel in 1942. Het vastgoed van Joodse eigenaren is rood gemarkeerd.

DE ROOF VAN JOODS BEZIT

De roof en gedwongen verkoop van Joods bezit was een onderdeel van het antisemitische beleid van de bezetter met het doel de Joden hun sociaaleconomische positie volledig te ontnemen. Dit geschiedde zoals bij alle anti-Joodse maatregelen middels verordeningen, die systematisch en stapsgewijs de financiële vermogens van Joden en hun eigendomsrechten op roerende en onroerende goederen afnamen.

Rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart richtte in mei 1941 de stichting *Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt* (VVRA) op. De VVRA stond aan het hoofd van het beheer en de administratie van al het geroofde Joodse eigendom en vormde tevens een persoonlijke spaarpot van de rijkscommissaris. Onder de VVRA opereerden diverse instanties en bureaus, die zich met het beheer van verschillende soorten eigendom bezig hielden. Een van de belangrijkste was de roofbank Lippmann, Rosenthal en Co. (afgekort als Liro) aan de Sarphatistraat[50] in Amsterdam, die fungeerde als bewaarplaats en verkoopkantoor van geroofd Joods bezit. Deze bank werd opgericht naar aanleiding van de zogenaamde Eerste Liro-verordening van 8 augustus 1941. Deze VO bepaalde dat Joden hun vermogen boven de duizend gulden (later werd deze grens verlaagd) moesten overmaken naar een rekening bij de Liro. Joodse rekeninghouders kregen ontvangstbewijzen en rekeningafschriften toegestuurd, maar in de praktijk waren zij hun vermogen kwijt. Bij de Tweede Liro-verordening van 21 mei 1942 werd de roof van Joods vermogen uitgebreid naar onder andere vorderingen op derden, zoals huren, pachten, hypotheekrente en daarnaast verzekeringen en rechten op zich in het buitenland bevindende vermogenswaarden en tot slot goud, zilver en waardevolle (kunst)voorwerpen.[51]

De roof van Joods bezit begon al vóór de Eerste Liro-verordening, namelijk met de al eerder aangehaalde VO 41/1941 van 28 februari 1941 waarmee Joodse niet-commerciële verenigingen en stichtingen werden opgeheven en het bezit afgenomen. In Meppel werd daardoor het vermogen geroofd van de Nederlands Israëlitische Gemeente, waaronder zich ook vastgoed bevond, namelijk de synagoge, de Joodse school en enkele woonhuizen die voornamelijk aan de Touwstraat en de Noteboomstraat stonden. Ook het Israëlitisch armbestuur en de Joodse begrafenisvereniging Gemiloeth Chasadiem werden opgeheven en moesten hun kapitaal afstaan.[52]

Op 12 maart 1941 volgde VO 48/1941, waarmee het bedrijfsleven 'gezuiverd' werd. Alle Joodse ondernemingen waren sinds november 1940 geregistreerd bij de *Wirtschaftsprüfstelle* (WPS), wat beschouwd kan worden als het Duitse ministerie van economische zaken in het bezette Nederland onder leiding van Hans Fischböck. Na de afkondiging van de verordening, die bekend kwam te staan als de verordening tot verwijdering van Joden uit het bedrijfsleven (arisering), kreeg de WPS de bevoegdheid om in Joodse ondernemingen bewindvoerders, *Verwalter* of *Treuhänder*, aan te stellen. Deze bewindvoerders hadden volledige beheers- en eigendomsrechten over alles wat de onderneming toebehoorde en kregen de vrije hand om de onderneming zelf te exploiteren, te verkopen of te liquideren.[53]

Ook in Meppel kwamen de Joodse ondernemingen onder beheer te staan. Aangezien relatief veel Joden werkzaam waren in de handel en nijverheid was dit een ingrijpende verandering. Uiteindelijk werden in Meppel vroeg of laat alle Joodse ondernemingen geliquideerd.[54] De gemeentepolitie moest erop toezien dat dit ook daadwerkelijk gebeurde en dat de bedrijven gesloten en leeggehaald werden. Sommige Joodse ondernemers trachtten te verhinderen hun hele bedrijf te verliezen door een deel van hun voorraden elders te verbergen. De textielhandelaar Mozes Levie uit de Tweede Hoofdstraat bracht bijvoorbeeld goederen onder in het pakhuis van zijn vader aan de Hagenstraat en verkocht vervolgens uit die voorraad. Toen de politie dit ontdekte werd Levie gearresteerd wegens distributiefraude en moest een aantal dagen in hechtenis blijven voor wat neerkomt op diefstal van eigen bezit.[55]

Op 27 mei 1941 werd VO 102/1941 afgekondigd, die bepaalde dat alle Joodse eigenaren van landbouwgronden hun grond moesten verkopen aan niet-Joden. Hier waren geen Duitse instanties bij betrokken, want de verkoop ging via regionale pachtbureaus, die onder het ministerie van Landbouw en Visserij vielen. In Meppel had deze maatregel weinig gevolgen, want de weinige Joodse landbouwgronden die er waren, werden voor het merendeel niet verkocht.

Van de gronden die werden verkocht kwamen de meeste in handen van Thomas Rijkeboer, die de gronden reeds pachtte.[56]

Na de verenigingen, bedrijven en landbouwgronden was op 11 augustus 1941 het particuliere Joodse grondbezit aan de beurt. Op deze dag werd VO 154/1941 openbaar gemaakt, waarin stond dat alle stukken grond en de zich daarop bevindende bebouwingen van Joodse eigenaren onder beheer werden gesteld. Dit was inclusief allerlei andere onroerende rechten, zoals huur, recht van opstal, erfpacht en hypotheken.[57]

De registratie van particulier Joods vastgoed viel onder de verantwoordelijkheid van de *Niederländische Grundstücksverwaltung* (NGV). De NGV droeg het beheer van de percelen over aan onder andere het Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen (ANBO) van NSB-makelaar Dirk Hidde de Vries. De ANBO stelde vervolgens weer eigen beheerders aan. Deze beheerders hadden, net als de *Verwalter* en *Treuhänder* bij de Joodse ondernemingen, volledige eigendomsrechten. Ze inden huren, zorgden voor hypotheken en verzekeringen en konden de percelen verkopen. Deze verkopen werden geregistreerd in de *Verkaufsbücher*. De opbrengsten van huur en verkoop kwamen ten goede aan de VVRA, de spaarpot van de rijkscommissaris. Het geld werd overgeboekt naar een rekening bij de Liro-roofbank.[58]

Nagenoeg alle particuliere bebouwde percelen van Joodse eigenaren in Meppel kwamen onder beheer te staan van het bijkantoor van de ANBO in Groningen. Eén perceel stond onder beheer van NSB-makelaar Koene Hamminga, maar veel verschil maakte dat niet, want deze Hamminga was directeur van het ANBO-kantoor in Groningen.[59] Hij was een van vele makelaars die tijdens de bezetting verdienden aan de verkoop van geroofd Joods vastgoed. Meestal werden huizen onder de marktwaarde verkocht. Kopers van Joodse huizen waren vaak NSB'ers. De NGV gaf namelijk de voorkeur aan pro-Duitse kopers en NSB'ers hadden bovendien over het algemeen minder morele bezwaren tegen het aanschaffen van geroofd eigendom van Joden die op het moment van de transactie vaak al waren omgekomen in een concentratie- of vernietigingskamp.

Kadastraal onderzoek heeft uitgewezen dat er in de gemeente Meppel in totaal 154 percelen in het bezit van Joodse eigenaars waren, inclusief landbouwgronden. Hiervan zijn 73 percelen tijdens de bezetting verkocht.[60] De overige 81 Joodse percelen werden niet verkocht. Dat minder dan de helft van de Joodse percelen is verkocht komt overeen met de gemiddelde situatie in Nederland. De meeste aankopen van Joods vastgoed in Meppel kwamen op rekening van drie personen: De NSB'er Cornelis van de Vegte kocht veertien panden van Joodse eigenaren, de meeste van Hartog Simon Goldsteen; de Duitse Hermann Diehl werd *Verwalter* van het bedrijf van de welgestelde ondernemer David Wolff en kreeg daardoor tien panden in bezit; en Thomas Rijkeboer verwierf acht percelen landbouwgrond, waarvan hij van de meeste voor de oorlog al pachter was. Overigens zijn niet alle in de *Verkaufsbücher* geregistreerde verkopen in Meppel doorgegaan, omdat in sommige gevallen geen definitieve akte is opgemaakt. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van alle Joodse percelen in Meppel die tijdens de bezetting werden verkocht.

CORNELIS VAN DE VEGTE

In Meppel was NSB'er Cornelis van de Vegte (geb. 1906) tijdens de oorlog actief bezig met het aankopen van Joodse panden. Deze groothandelaar en meubelmaker kwam in december 1941 vanuit Amsterdam naar Meppel en vestigde zich aan het Prinses Beatrixplantsoen.[61] Hij verkocht meubels aan de Duitse Weermacht en bood zich aan als *Verwalter* en *Treuhänder* voor niet-arische bedrijven. Uit de *Verkaufsbücher* en gegevens van het kadaster blijkt dat Van de Vegte veertien woningen van Joodse eigenaren heeft gekocht, zeer waarschijnlijk met het doel deze te verhuren of weer door te verkopen. Na de oorlog werd Van de Vegte opgepakt en berecht. Bij zijn veroordeling in 1948 constateerde het Tribunaal Assen dat hij een klein miljoen gulden aan de Duitsers verdiend moet hebben. Vanwege zijn vele verdiensten voor de bezetter en zijn lidmaatschap van diverse pro-Duitse organisaties en verenigingen werd hij beschuldigd van zware collaboratie en veroordeeld tot twee jaar internering en ontzetting uit de kiesrechten.[62] In 1947 kreeg Van de Vegte van de Centrale Zuiveringsraad voor het Bedrijfsleven al het verbod een leidinggevende functie uit te oefenen in de meubel- en houthandel voor een periode van vijf jaar en in 1949 werd hij door de arrondissementsrechtbank Leeuwarden failliet verklaard.[63]

DE GEMEENTE MEPPEL EN JOODS GRONDBEZIT

De gemeente Meppel komt niet voor als koper van Joods vastgoed in de *Verkaufsbücher*. Toch heeft de gemeente tijdens de oorlog wel enige percelen van Joodse eigenaren gekocht. Het betrof een strook grond aan de Markstraat van Salomon van der Sluis en een weiland tussen de Leliestraat en de Ezingerweg van de firma Gebr. Van der Sluis, een exportslagerij. Voor deze percelen begonnen de onderhandelingen eind 1940, medio 1941 en de gemeente wist in beide gevallen tot een overeenkomst te komen met de Joodse eigenaren. Voordat de transacties definitief konden worden afgerond voerde de bezetter maatregelen in en konden transacties met Joodse grondeigenaren niet zonder Duitse toestemming plaatsvinden. Voor de koop van grond aan de Markstraat werd toestemming verleend en Salomon van der Sluis ontving van de gemeente het verkoopbedrag. Voor het weiland aan de Ezingerweg liet toestemming langer op zich wachten. De verordening tot verwijdering van Joden uit het bedrijfsleven was inmiddels van kracht, wat betekende dat Joden bedrijfsgrond niet meer konden verkopen maar moesten afstaan. De toestemming voor overdracht aan de gemeente Meppel kwam medio 1942. De verkoopprijs van 5.620 gulden kwam zeer waarschijnlijk op de bankrekening van een Duitse instantie terecht.[64]

50. *De bank had dezelfde naam als een bestaande Joodse bank aan de Nieuwe Spiegelstraat in Amsterdam, wat geheel paste in de Duitse tactiek van misleiding om Joden makkelijker over te halen hun vermogens over te schrijven.*
51. *Gerard Aalders, Roof: de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog (Den Haag: Sdu Uitgevers, 1999), 201-202.*
52. *Rinsema, Joden in Meppel, 70.*
53. *Aalders, Roof, 136.*
54. *Rinsema, Joden in Meppel, 163.*
55. *Idem, 172.*
56. *Idem, 114.*
57. *Aalders, Roof, 144.*
58. *Idem, 145.*
59. *Nieuwsblad van het Noorden 27-03-1947.*
60. *Zie bijlage 1 voor een overzicht van de verkochte percelen.*
61. *Provinciale Drentsche en Asser Courant 24-12-1941.*
62. *Provinciale Drentsche en Asser Courant 25-03-1948.*
63. *Nederlandsche Staatscourant 18-12-1947 en Leeuwarder Courant: Hoofdblad van Friesland 11-07-1949.*
64. *AGM, 2.07.351.11, aankoop, inv. nr. 3941, grond aan marktstraat van Salomon v.d. Sluis en inv. nr. 3946, weiland aan Ezingerweg van fa. Gebr. V.d. Sluis;*

1.04

GEMEENTE MEPPEL.

Aan

den heer Secretaris-Generaal van het
Departement van Binnenlandsche Zaken,

te

A p e l d o o r n.

Antwoord op brief van

. 4418 , 1e Afd.

MEPPEL. 8 November 1943.

Bijl.:

nderwerp:

nkosten terzake van het
transport stellen van
oden.

Ter voldoening aan Uw circulaire, d.d. 22 October jl. no. 14234, afd. B.B. Bur. B.Z., deel ik U mede, dat van 15 Mei 1940 tot 1 October 1943 ten laste van deze gemeente is gekomen wegens:

a.	zuivere transportkosten van afgevoerde Joden	ƒ 363,70
b.	kosten van bewarking, opslag en bewaking van door Joden achtergelaten inventarissen	" 259,25
c.	kosten van ontruiming van door Joden bij hun afvoering achtergelaten woningen	" 2319,62
	Totaal	ƒ 2942,57

De bewaring van door Joden achtergelaten inventarissen duurt ook nà 1 October 1943 voort. De huur van de hiervoor gebruikte lokaliteiten bedraagt ƒ 8,50 per week.

De Burgemeester van Meppel,

ACCOORD VOOR AFDOENING | BESPREKEN GEM.

typ: Kdw.-
coll:

Afbeelding 6: declaratie uit 1943 van de gemeente Meppel voor de 'zuivere transportkosten van afgevoerde Joden' en de 'kosten van bewaring, opslag en bewaking van door Joden achtergelaten inventarissen' en de 'kosten van ontruiming van door Joden bij hun afvoering achtergelaten woningen.'

DE ROOF VAN INBOEDELS

Na de grootschalige deportaties van Joden in 1942 bleven hun huizen onbewoond achter met meubilair en al. In Meppel hield de gemeentepolitie zich bezig met het verzegelen van de huizen en de opslag van de inboedels. Soms bleven de inboedels in de huizen zelf bewaard, maar soms bracht de politie meerdere inboedels onder in een grotere opslagruimte. In Meppel werden meubels van Joodse huizen opgeslagen in de synagoge. Het was nodig om huizen te verzegelen en inboedels centraal op te bergen, want de leegstaande huizen, winkels en bedrijfspanden waren geliefde doelwitten voor inbrekers, zoals ook blijkt uit de politierapporten. In een rapportage wordt gesproken over *"controle der Jodenhuizen"* wat er mogelijk op duidt dat de politie regelmatig langs de huizen van Joodse eigenaren ging om te controleren of ze nog verzegeld waren.[65] Voor de ontruiming van door Joden achtergelaten woningen, de opslag en bewaking van inboedels en ook de kosten voor het vervoer van Joden zelf diende de gemeente Meppel een declaratie van bijna drieduizend gulden in bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken, die dergelijke kosten aan gemeenten vergoedde.[66]

In de loop van 1942 besloot de bezetter dat de achtergelaten inboedels ten goede moesten komen aan het Duitse rijk. Met name aan het oostfront en in Duitse steden die door geallieerde bombardementen waren getroffen was behoefte aan allerlei huisraad. De leiding over de inboedelroof werd toevertrouwd aan Alfred Rosenberg, Rijkscommissaris voor de bezette gebieden in het Oosten en invloedrijk Nazi-ideoloog. Rosenberg hield zich met zijn organisatie genaamd de *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg* (ERR) reeds bezig met de roof van Joodse cultuurgoederen, zoals kunst, bibliotheken en archieven. De ERR kreeg aanvankelijk ook de leiding over de *Möbelaktion*, of *M-Aktion*, zoals de roof van Joodse inboedels in Nederland, België en Frankrijk genoemd werd, maar omdat dit nogal een omvangrijke klus bleek, werden er andere instanties bij betrokken. De inventarisatie van inboedels werd wel gedocumenteerd door de ERR. Deze documenten zijn via het archief van de Schade Enquête Commissie (SEC), waar Joden na de oorlog aanklopten om schade aan woningen en inboedels te verhalen, bewaard gebleven.

Voor Meppel is er echter geen documentatie aanwezig in het ERR archief. Wel zijn er inventarisatielijsten bewaard gebleven van huizen die werden gevorderd door de Duitse Weermacht, waaronder in totaal 35 Joodse woningen.[67] Omdat deze lijsten zich in het gemeentearchief bevinden, is het aannemelijk dat het inventariseren werd gedaan door ambtenaren van de gemeente Meppel, waarschijnlijk politieagenten.[38] De inventarislijsten van de Duitse Weermacht zijn immers mede ondertekend door een agent van de Meppeler politie.[69] Ondanks dat de lijsten van overige de woningen ontbreken staat vast dat Joodse woningen in Meppel wel degelijk werden leeggehaald door de ERR, met behulp van lokale arbeiders. Dit proces werd in de volksmond 'pulsen' genoemd, afgeleid van de firma Puls uit Amsterdam, een bedrijf dat zich veelvuldig bezighield met transport en opslag van Joodse inboedels.[71]

Veel Joden vertrouwden het niet om hun inboedel onbeheerd achter te laten. Daarom gaven zij spullen in bewaring bij niet-Joodse buren of vrienden of andere personen die zij vertrouwden, de zogenaamde bewariërs (ariërs die iets bewaarden).[72] Het ging niet alleen om geld, waardevolle spullen en meubelen, maar ook om kleding en etenswaren die op deze wijze aan de inboedelroof ontkwamen. Helaas bleken deze bewariërs lang niet altijd zo betrouwbaar te zijn. Na de bevrijding waren er veel bewariërs die weigerden spullen terug te geven of beweerden dat ze het niet meer hadden of nooit gekregen hadden, terwijl de Joodse eigenaar het soms door het raam in het huis van de bewariër kon zien staan.

65. *AGP, 2.07.77, inv. nr. 49, rapportage 15 oktober 1942.*
66. *AGM, 1.755, Politiemaatregelen t.o.v. Nederlanders en ingezetenen, inv. nr. 182, internering en in bewaringstelling 1941, declaratie 8 november 1943.*
67. *Rinsema, Joden in Meppel, 518-559.*
68. *Rinsema, Joden in Meppel, 312.*
69. *Zie AGM, 1.865.28, Vorderingen gebouwen, terreinen e.d. tbv Duitse Weermacht, 1943 en bijvoorbeeld AGP, 2.07.77, inv. nr. 44, rapportage 25 juli 1941. De handtekeningen zijn van dezelfde persoon, vermoedelijk Hendrik Jan Hermannus Slots, agent van de gemeentepolitie Meppel.*
70. *Bakker, Bezettingsmisère en bevrijdingsvreugde, 96.*
71. *Aalders, Roof, 229.*
72. *Aalders, Berooid, 337.*

Afbeelding 7: zicht op het centrum van Meppel vanaf het water tussen het Oosteinde en de Gasgracht, ca. 1920-1940.

TERUGKEER IN DE SAMENLEVING EN DE HOUDING VAN DE OVERHEID

**Meppel werd bevrijd op 13 april 1945. De weinige Joodse Meppelers die de oorlog hadden overleefd en terugkeerden naar hun oude woonplaats werden geconfronteerd met de enorme schade die de Joodse gemeenschap tijdens de bezetting had opgelopen.
Zij zagen dat er vrijwel niets meer over was van hun leven van voor de oorlog. Verdriet om omgekomen familieleden en kennissen en bezorgdheid over degenen die soms nog jarenlang als vermisten te boek stonden overheersten. Daarnaast waren hun huizen overhoop gehaald, de inboedels verdwenen en vaak woonden er andere mensen in.
De synagoge was zwaar beschadigd en werd gebruikt als opslag voor meubels. Religieuze voorwerpen, boeken, kerkbanken en dergelijke waren in grote getale verdwenen.
De Joodse school was in gebruik als werkplaats voor het maken van ijzeren speelgoed en bij de Joodse begraafplaats was een loopgraaf aangelegd.[73]**

Net als in heel Nederland wachtte de Joden in Meppel geen warm welkom. De omgeving waarin zij terugkeerden was vooral heel druk bezig met zichzelf en haar eigen problemen. Over het algemeen had men niet verwacht dat de Joden terug zouden keren. Niet-Joodse landgenoten hadden vaak (nog) geen besef van wat de Joden hadden moeten doorstaan. Daarbij kwam dat het altijd al bestaande milde antisemitisme tijdens de oorlog een opleving had gekregen.[74] Het kwam regelmatig voor dat Joden na hun terugkeer op straat te horen kregen dat het jammer was dat ze niet waren vergast.[75] Hoewel het na verloop van tijd weer afnam, waren dit soort antisemitische uitingen erg schrijnend. De negatieve houding ten opzichte van de teruggekeerde Joden had echter niet enkel met antisemitisme te maken, maar ook met egoïsme en materialisme.[76] Dat gold zeker voor degenen die economisch profijt hadden getrokken uit het vertrek van de Joden, bijvoorbeeld door een Joodse zaak over te nemen, een Joods huis te kopen of door geld en goederen in bewaring te nemen. Het vooruitzicht dit weer in te moeten leveren maakte dat zij vaak allerminst verheugd waren met de terugkeer van de oorspronkelijke eigenaren.[77]

SALOMON DE LEEUW

Conflicten over Joods eigendom deden zich ook in Meppel voor, zoals bijvoorbeeld bij Salomon de Leeuw (1895-1943). Deze Joodse musicus was met zijn hele gezin in Auschwitz vermoord. Vóór zijn deportatie had De Leeuw een geldbedrag in bewaring gegeven bij boekhouder Piet Zandbergen. Volgens Zandbergen had hij afgesproken met De Leeuw dat hij het geld voor hem en zijn kinderen zou bewaren, maar in het geval ze niet zouden terugkeren Zandbergen zelf mocht bepalen wat hij met het geld deed. Daarom was Zandbergen na de bevrijding niet genegen het geld af te staan aan Salomon Kats, de bewindvoerder over het vermogen van De Leeuw. Omdat het wettelijk verplicht was het vermogen van gedeporteerde Joden af te staan aan de bewindvoerder drong het Nederlands Beheersinstituut er bij Zandbergen op aan het geld over te dragen aan Kats. Dat gebeurde uiteindelijk, maar niet zonder protest. Zandbergen deed zijn beklag bij het NBI over de gang van zaken en was erg negatief over de opstelling van bewindvoerder Kats, die onder meer met juridische stappen gedreigd zou hebben. Zandbergen schreef in een brief aan het NBI onder andere dat *“er schijnbaar door U (het NBI) geen rekening mee gehouden word dat Kats een “Jood” is.”*[78]

Al met al was het voor de Joodse overlevenden absoluut geen eenvoudige opgave om hun leven weer op te pakken. De bezetter had veel verwoest en nu was er vanuit de samenleving nauwelijks aandacht en erkenning. In de kranten en de kerken werd bijvoorbeeld hoofdzakelijk geschreven en gesproken over verzetsstrijders, goed en fout en Nederlandse slachtoffers. De Joodse problematiek kwam niet aan de orde.[79] Illustratief is een stuk van dominee B. Peijsel van de Protestantse Kerk IJhorst-De Wijk op de voorpagina van de Meppeler Courant van 27 juli 1945, waarin hij schrijft: *“Er zijn tusschen de geschiedenis van ‘t Joodsche volk, tijdens zijn verdrukking in en verlossing uit Egypte, eenige overeenkomsten aan te wijzen met die van ons eigen Nederlandsche volk, tijden de knechting door de Duitschers en de verlossing daarvan [...].”* In het stuk schrijft Peijsel echter alleen over Nederlanders en rept met geen woord over Joodse oorlogsslachtoffers.

HOUDING VAN DE OVERHEID

In het door oorlog verwoeste Nederland overheerste in de eerste periode na de bevrijding een toestand van chaos en schaarste. Om de meest nijpende problemen het hoofd te kunnen bieden kwam het dagelijks bestuur aanvankelijk in handen van het Militair Gezag (MG).[80] Het MG was verantwoordelijk voor alle taken die normaal gesproken door de civiele overheid werden uitgevoerd, waaronder de opvang van Joden die uit het buitenland terugkeerden naar Nederland. Die opvang is door veel Nederlandse Joden negatief ervaren en onder meer omschreven als bureaucratisch, kil en afwerend.[81] De houding van de overheid en het MG was zonder meer zakelijk. Gebrek aan geschoold personeel (op trauma-gebied), het grote aantal slachtoffers en de enorme omvang en complexiteit van de problemen die met schaarse middelen moesten worden opgelost maakten het moeilijk om aan slachtoffers persoonlijke aandacht te schenken.[82]

De overheersende mentaliteit bij de overheid anno 1945 vormde ook een belangrijke factor. In die tijd was een pragmatische houding, gericht op bestuurlijke continuïteit, kenmerkend voor overheidsorganen.[83] Tijdens de bezetting had de overheid immers meegewerkt met het uitvoeren van de verordeningen van de bezetter en na de bevrijding wilde men de draad van voor de oorlog zo snel mogelijk weer oppakken. De nadruk lag vooral op de wederopbouw en het herstel van de economie.
De belangen van oorlogsslachtoffers en zeker die van Joodse oorlogsslachtoffers, waren daaraan ondergeschikt.[84] Dit had niet zozeer te maken met antisemitisme, maar meer met desinteresse. De Joden waren door de oorlog gereduceerd tot een minieme bevolkingsgroep en daarom was er, ook vanuit politiek en electoraal oogpunt, weinig belangstelling voor hen.[85]

Daarbij kwam dat de overheid een gelijkheidsbeginsel hanteerde ten aanzien van oorlogsslachtoffers, waarbij geen onderscheid werd gemaakt tussen Joden en niet-Joden. Men ging ervan uit dat onderscheid maken de kloof tussen Joden en niet-Joden zou vergroten en antisemitisme in de hand zou werken.[86] Ook was onderscheid maken een fundamenteel aspect geweest van het beleid van de bezetter en na de bevrijding wilde men dit beleid, in wat voor vorm dan ook, niet voortzetten. Er heerste een soort nationalisme, waarin iemand in de eerste plaats Nederlander óf buitenlander was. Joden vielen als het ware tussen wal en schip, want er werd alleen naar hun nationaliteit gekeken. Zij werden na de oorlog behandeld als Nederlanders, terwijl zij tijdens de oorlog als Jood vervolgd waren, met als gevolg dat zij na de bevrijding maatschappelijk in een zeer zwakke positie terecht kwamen. Duitse Joden die in Nederland verbleven werden zelfs als vijanden beschouwd en zij moesten zelf maar zien te bewijzen dat ze die status niet verdienden.[87] Destijds werd deze gedachtegang breed geaccepteerd en was er in elk geval geen systematisch protest tegen het gelijkheidsbeginsel.[88] Dat hiermee voorbij werd gegaan aan het gegeven dat Joden de oorlog totaal anders hadden ervaren dan niet-Joden werd pas in de jaren negentig breed erkend.[89]

73. *Rinsema, Joden in Meppel, 400-401.*
74. *Evelien Gans, "Vandaag hebben ze niets – maar morgen bezitten ze weer tien gulden. Antisemitische stereotyperingen in bevrijd Nederland," in Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale Verschillen, Conny Kristel ed. (Amsterdam: Bert Bakker, 2002), 313-353; Hondius, "Antisemitisme in Nederland"; Aalders, Berooid, 357.*
75. *Evelien Gans, ""They have forgotten to gas you": post-1945 antisemitism in the Netherlands," in Dutch Racism, ed. Philomena Essed en Isabel Hoving (Leiden: Brill, 2014), 71-72.*
76. *Aalders, Berooid, 356.*
77. *Lipschits, De kleine Sjoa, 190.*
78. *Nationaal Archief Den Haag (NL-HaNA), toegang 2.09.16, dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967, inv. nr. 114269, NBI-dossier S. de Leeuw.*
79. *Rinsema, Joden in Meppel, 382-384.*
80. *D.C.L. Schoonoord, "Het 'Circus Kruls' Militair Gezag in Nederland, 1944-1946," Militaire Spectator 179, no. 5 (2010), 265-276.*
81. *Lipschits, De kleine sjoa, 191.*
82. *Schoonoord, "Militair Gezag in Nederland," 271.*
83. *Raymund Schütz, "Het moeizame rechtsherstel inzake 'Joods' onroerend goed," Onderzoek uitgelicht 6, no. 1 (juli 2017), 30-34.*
84. *Wouter Veraart, "Two rounds of postwar restitution and dignity restoration in the Netherlands and France," Law & Social Inquiry 41 no. 4 (2016), 961; Lipschits, De kleine sjoa, 72-73, 191; Aalders, Berooid, 365.*
85. *Aalders, Berooid, 356.*
86. *Gans, "Vandaag hebben ze niets – maar morgen hebben ze weer tien gulden."*
87. *Marieke Oprel, "Categorisation. Classification. Confiscation. Dealing with enemy citizens in the Netherlands in the aftermath of World War II (1944-1967)," European Review of History: Revue européenne d'histoire 28, no. 2 (april 2021), 269-271.*
88. *Aalders, Berooid, 148.*
89. *Veraart, "Two rounds of postwar restitution," 960.*

Afbeelding 8: het Zuideinde 59, waar ten tijde van de bezetting het Joodse echtpaar Alexander Jozef Stibbe (1872-1943) en Martha Löwenstein (1879-1943) woonde. Wegens de zwakke gezondheid van Stibbe werd het echtpaar aanvankelijk niet naar Westerbork overgebracht. Toen in september 1943 echter duidelijk werd dat zij alsnog afgevoerd zouden worden, pleegden Alexander en Martha thuis zelfmoord.

DE GEMEENTE MEPPEL NA DE OORLOG

In de eerste maanden na de bevrijding viel Meppel onder het Militair Gezag, met majoor Barthold Willem Floris Bierens de Haan als districtshoofd. Een van de meest nijpende problemen in die tijd was het woningtekort, een probleem dat al tijdens de oorlogsjaren ontstond door de grote toestroom van vluchtelingen. Het is niet duidelijk of zij ook in Joodse woningen werden gehuisvest, maar dit is wel aannemelijk. Voor de huisvesting van militairen en ander personeel werden in elk geval wel leegstaande woningen van Joodse eigenaren gebruikt. In de woning Stationsweg 6 van veekoopman Joël van de Rhoer (1875-1943) namen de Binnenlandse Strijdkrachten (BS), bestaande uit verzetsmensen, hun intrek. De plaatselijke commandant van de BS vestigde zijn kantoor in de winkel van Jozef Levie (1897-1943) aan de Eerste Hoofdstraat 29.[90] Verder werd de woning Zuideinde 59 van Alexander Jozef Stibbe (1872-1943) ter beschikking gesteld aan verzetsleider Jan Gunnink.

Een paar dagen na de bevrijding keerde de vooroorlogse burgemeester Daniël baron Mackay terug en werd in ere in zijn ambt hersteld. Tegelijkertijd werden de gezagsdragers uit de periode van de bezetting aan een zuiveringsproces onderworpen. Geert Wisman werd door het MG op grond van zijn houding tijdens de vijandelijke bezetting op 16 juli 1945 geschorst als burgemeester en onder huisarrest gesteld. Er werden diverse redenen aangevoerd op grond waarvan zijn houding tijdens de bezetting als 'fout' kon worden beschouwd. Een reden luidde: *"[...] dat de heer Wisman zich tegen het arresteren van de Joodse ingezetenen zijner gemeente niet heeft verzet en dat hij, hoewel hij enige uren tevoren daarvan op de hoogte was, geen enkele Joodse ingezetene een waarschuwing heeft doen toekomen."* [91]

Wisman schreef een uitvoerig verweerschrift en dankzij tientallen gunstige verklaringen van getuigen, onder andere van de Commissaris van de Koningin in Drenthe, kwamen de meeste aanklachten tegen hem te vervallen. Op basis van zijn uitleg van de gebeurtenissen begin oktober 1942 en de getuigenis van hoofdinspecteur Hendrik Breedveld, achtte de zuiveringscommissie de aanklacht dat Wisman zou hebben meegewerkt aan de deportatie van de Joden ontzenuwd. Wel was men het erover eens dat zijn positie in Meppel onhoudbaar was. De Commissie van Advies Zuiveringsbesluit adviseerde daarom om aan Wisman eervol ontslag te verlenen als burgemeester van Meppel onder toekenning van wachtgeld. Het advies werd overgenomen en het besluit trad in werking op 16 april 1946. Gemeentesecretaris Hendrik Hilbrand De Carpentier kreeg dezelfde behandeling. De gemeente Meppel was het niet eens met het oordeel en weigerde aanvankelijk het wachtgeld aan Wisman en De Carpentier uit te betalen. Na aandringen van de minister van Binnenlandse Zaken ging de gemeente alsnog overstag, maar merkte wel op dat "*de ten aanzien van bovengenoemde personen genomen maatregelen als veel te zacht moeten worden aangemerkt en dat deze maatregelen allerminst in overeenstemming zijn met wat als recht leeft in het rechtsbewustzijn van de gemeentenaren van Meppel."* [92]

Bij de politie werd korpschef Stienus van Wijnen opgepakt en tot een levenslange gevangenisstraf veroordeeld.[93] Hendrik Breedveld keerde aanvankelijk terug als hoofdinspecteur, maar hij werd in 1946 door de minister van Justitie toch uit zijn functie ontheven. Een onderzoekscommissie had namelijk geconcludeerd dat hij teveel met de bezetter had meegewerkt. Zijn bijdrage aan het oppakken en afvoeren van de Joden gold hierbij als een van de belangrijkste redenen. In Meppel konden velen zich niet vinden in de beslissing van de minister en er werd nog een lokaal comité voor eerherstel van Breedveld opgericht, maar dit was tevergeefs. Over deze kwestie heeft Symen Kingma een uitgebreid artikel geschreven.[94]

De gemeenteraad van Meppel kwam pas op 14 februari 1946 voor de eerste keer sinds de bevrijding weer bijeen. Tijdens deze bijeenkomst hield burgemeester Mackay een uitgebreide toespraak. In deze toespraak reflecteert hij op de oorlogsjaren en de bevrijding en blikt vooruit op de toekomst. Mackay uit felle kritiek op het optreden van de Duitsers en de NSB'ers en spreekt met veel lof over het verzet. Over de Jodenvervolging zegt hij: *"De gedeeltelijke uitmoording der Joden was in ons aller oogen een gruwel van de eerste soort."*

Ook reflecteert hij met oog voor de realiteit op de periode na de bevrijding. Hierover zegt hij namelijk: *"De bevrijding van Nederland in mei 1945 bracht wel vrijheid, maar geen onafhankelijkheid en ook geen vreugde. Er was teveel gebeurd. Heel Nederland lag kapot en uit elkaar geslagen terneer. Alle normen waren zoek geraakt. En in die chaos moest de weg worden gevonden naar betere tijden. Het was moeilijk, omdat egoïstisch streven in sterke mate werd waargenomen, juist toen sociaal voelen en sociaal doen een eerste vereischte was."*

Verder sprak de burgemeester nog over de verschillende gezagsorganen die niet altijd even goed met elkaar samen werkten en de grote materiële tekorten, die een snelle wederopbouw van Nederland verhinderden. Het grootste gedeelte van de toespraak wijdde Mackay echter aan Nederlands-Indië en de noodzaak dit koloniale gebied weer onder controle te krijgen.[95]

Mackay bleef tot juli 1946 burgemeester van Meppel. Hij werd opgevolgd door Antonie Kleijn (1907-1997). Net als in heel Nederland stond in Meppel de wederopbouw centraal. De prioriteiten van het gemeentebestuur lagen bij het verhelpen van het schrijnende woningtekort, het verbeteren van de infrastructuur en het creëren van ruimte voor de vestiging van industrie en bedrijven. De gemeente besloot over te gaan tot een sanering van de binnenstad, waarbij grachten werden gedempt, oude panden gesloopt en nieuwe wegen aangelegd.[96]

DE JOODSE GEMEENSCHAP NA DE OORLOG

Na de bevrijding waren in Meppel nog ongeveer tien gezinnen aangesloten bij de Nederlands-Israëlitische Gemeente Meppel. Dit betekende dat het ontbrak aan mankracht, geld en middelen om de bezittingen van de Joodse gemeente te onderhouden en de religieuze taken uit te voeren, waaronder het houden van diensten in de synagoge. Het bestuur van de Joodse gemeenschap (bestaande uit David Wolff, Salomon Kats en Eduard van de Rhoer)[97] besloot daarom in 1951 de synagoge en andere panden in de Touwstraat en Noteboomstraat te verkopen aan de Gereformeerde Kerk. Het kerkbestuur was voornemens op de plaats van de synagoge een nieuw kerkgebouw neer te zetten. Toen die plannen niet doorgingen, verkocht het kerkbestuur het voormalige Joodse vastgoed aan de gemeente Meppel, die op haar beurt in het kader van stadsvernieuwing vanaf 1960 alle bebouwing aldaar, waaronder de synagoge, liet slopen.[98]

In de loop van de jaren vijftig, zestig en zeventig kromp de Joodse gemeenschap van Meppel nog verder. Degenen die de oorlog hadden meegemaakt vertrokken vaak naar elders, omdat zij in Meppel geen toekomst meer zagen en geconfronteerd werden met pijnlijke herinneringen. Voor hun kinderen bood Meppel tevens weinig perspectieven, zodat ook zij zich in veel gevallen ergens anders vestigden. Van de tientallen Joodse ondernemingen waren er na de bevrijding slechts zes over die weer konden worden opgestart. De zaken gingen echter nooit meer zo goed als in de vooroorlogse periode en al deze ondernemingen werden later ontbonden of verkocht.[99] Op een gegeven moment woonde er nog slechts een enkel Joods gezin in Meppel. Pas in de jaren negentig vestigden zich weer nieuwe Joodse gezinnen in de stad.[100]

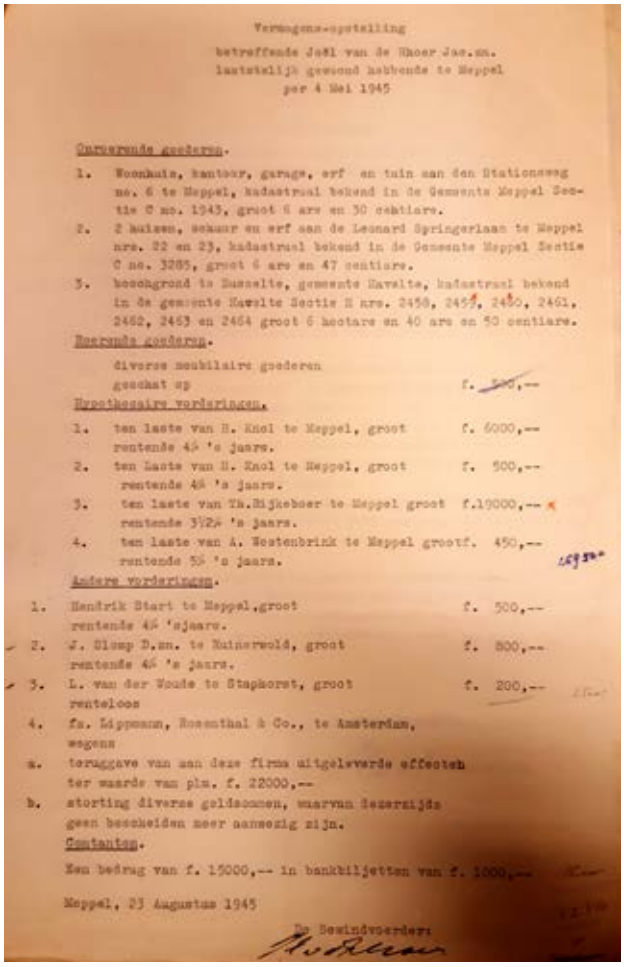

Vermogens-opstelling
betreffende Joël van de Rhoer Jzn.zn.
laatstelijk gewoond hebbende te Meppel
per 4 Mei 1945

Onroerende goederen.

1. Woonhuis, kantoor, garage, erf en tuin aan den Stationsweg no. 6 te Meppel, kadastraal bekend in de Gemeente Meppel Sectie C no. 1943, groot 6 are en 30 centiare.
2. 2 huizen, schuur en erf aan de Leonard Springerlaan te Meppel nrs. 22 en 23, kadastraal bekend in de Gemeente Meppel Sectie C no. 3285, groot 6 are en 47 centiare.
3. bouwgrond te Dusselte, gemeente Havelte, kadastraal bekend in de gemeente Havelte Sectie H nrs. 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463 en 2464 groot 6 hectare en 40 are en 50 centiare.

Roerende goederen.

diverse meubilaire goederen
geschat op f. 200,--

Hypothecaire vorderingen.

1. ten laste van H. Knol te Meppel, groot f. 6000,--
rentende 4½ 's jaars.
2. ten laste van H. Knol te Meppel, groot f. 500,--
rentende 4½ 's jaars.
3. ten laste van Th.Bijkeboer te Meppel groot f.10000,--
rentende 3½% 's jaars.
4. ten laste van A. Westenbrink te Meppel grootf. 450,--
rentende 5% 's jaars.

Andere vorderingen.

1. Hendrik Start te Meppel,groot f. 500,--
rentende 4½ 's jaars.
2. J. Blomp D.zn. te Ruinerwold, groot f. 800,--
rentende 4½ 's jaars.
3. L. van der Woude te Staphorst, groot f. 200,--
renteloos
4. fa. Lippmann, Rosenthal & Co., te Amsterdam,
wegens
a. teruggave van aan deze firma uitgeleverde effecten
ter waarde van plm. f. 22000,--
b. storting diverse geldsommen, waarvan Gezerzijds
geen bescheiden meer aanwezig zijn.

Contanten.

Een bedrag van f. 15000,-- in bankbiljetten van f. 1000,--

Meppel, 23 Augustus 1945

De Bewindvoerder:

Afbeelding 11: een vermogensoverzicht uit 1945 van Joël van de Rhoer in zijn NBI-dossier.

Afbeelding 9: het pakhuis Groningen van de succesvolle Joodse ondernemer Jacob van Esso op de hoek van de Kruisstraat en de Putstoel, ca. 1965-1970.

JACOB VAN ESSO

Jacob van Esso (1873-1951) overleefde de oorlog door onder te duiken in Meppel. Hij was eigenaar van Van Esso's Zakkenhandel, een handel in zakken en lompen. Dit goed draaiende bedrijf, dat voorafgaand aan de oorlog tientallen werknemers in dienst had, werd tijdens de bezetting onder beheer gesteld en geliquideerd. Een pakhuis aan de Eendrachtstraat 4 werd verkocht aan de N.V. Agrarische Pers, die onder meer pro-Duitse tijdschriften drukte. Na de bevrijding wilde Van Esso zijn bedrijf weer opstarten. Hij kreeg zijn panden weer terug via rechtsherstel en was er ook in geslaagd de benodigde machines en geschoold personeel te verkrijgen. In juli 1945 stuurde hij zijn vroegere klanten bericht dat ze weer zaken met hem konden doen.[101] Van Esso kon echter nog niet beginnen, omdat zijn pakhuis aan de Eendrachtstraat 4 gebruikt werd voor de opslag van in beslag genomen meubels en andere goederen van NSB'ers. Volgens van Esso was afgesproken met het Militair Gezag dat het pakhuis op 15 juli 1945 leeg zou zijn en weer beschikbaar voor zijn bedrijf. Deze datum werd niet gehaald. Van Esso stuurde brieven naar de gemeente Meppel om aan te dringen op een zo spoedig mogelijke ontruiming van zijn pakhuis. Het Militair Gezag, de Provinciale Voedselcommissaris en het ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart raakten allen bij de kwestie betrokken. Omdat het maken van zakken van vitaal belang was voor de voedselindustrie achtten de autoriteiten het noodzakelijk dat Van Esso op korte termijn ging produceren.[102] Het duurde uiteindelijk tot november 1945 eer Van Esso de ruimte weer tot zijn beschikking kreeg.[103]

DE FAMILIE VAN DE RHOER

Aan de Stationsweg 6 woonde het Joodse echtpaar Joël van de Rhoer (1875-1943) en Bertha van Geens (1880-1943) met hun twee zoons, Jacob Eduard (Jacques) en Eduard. De familie Van de Rhoer was van oudsher altijd werkzaam geweest in de veehandel en het slagersvak. Zo ook Joël van de Rhoer, die een van de meest succesvolle veehandelaren was in het noorden van Nederland. Zijn zoons kozen echter voor een andere loopbaan. Jacques werd advocaat en Eduard ging de textielhandel in. Voor Jacques werd een uitbouw aan het ouderlijk huis aan de Stationsweg gemaakt voor zijn advocatenkantoor.

Tijdens de bezetting mocht Jacques vanaf 1941 niet langer zijn juridische diensten verlenen aan niet-Joodse cliënten. In 1942 werd de textielhandel van Eduard geliquideerd. In oktober 1942 kwam het hele gezin Van de Rhoer in kamp Westerbork terecht. Joël van de Rhoer en Bertha van Geens werden gedeporteerd naar vernietigingskamp Sobibor en daar vermoord. Jacques en Eduard ontsnapten in mei 1943 uit kamp Westerbork en overleefden de oorlog door onder te duiken op verschillende adressen. De woning aan de Stationsweg 6 werd in 1943 gekocht door de beruchte NSB'er Egbert Spiker. Zelf kon hij er niet in wonen, want het pand werd vanaf oktober 1942 tot tegen de bevrijding gevorderd door de Duitse Weermacht. Huiseigenaren wiens woning door de Weermacht was gevorderd konden een schadevergoeding aanvragen en uit archiefstukken blijkt dat de gemeente Meppel hierop

toezag en hierover communiceerde met de Weermacht. Voor *"Judenwohnungen"* kon in principe geen schadevergoeding worden aangevraagd.[104] Nadat Spiker eigenaar van de woning was geworden verviel deze status echter en uit de rechtsherstelakte blijkt dat hij ruim achthonderd gulden aan schadevergoeding heeft ontvangen. Dit bedrag, minus de vaste lasten die hij betaald had, moest hij bij het rechtsherstel terugbetalen aan de gebroeders Van de Rhoer.[105]

Na de bevrijding keerden de broers Jacques en Eduard terug naar Meppel. Toen ze door de stad liepen werden ze door veel mensen aangestaard, maar door weinigen begroet. Bij terugkomst in hun ouderlijk huis aan de Stationsweg 6 kwamen ze tot de ontdekking dat vrijwel de gehele inboedel verdwenen was. Op het fornuis stond een ketel water, die nog een beetje warm aanvoelde. Mogelijk was deze door de Duitse Weermacht achtergelaten. Enige weken na de bevrijding hadden de broers Van de Rhoer iets te bespreken op het politiebureau van Meppel. Na aankomst werden ze verzocht even in de wachtkamer plaats te nemen. Daar zittende ontdekten ze onmiddellijk dat ze in de gemakkelijke stoelen zaten van hun ouders. Ze vertelden dit aan de commissaris van politie. De volgende morgen werden de stoelen bij hen thuis afgeleverd.

Eduard van de Rhoer had vóór zijn deportatie uit Meppel geld en waardevolle voorwerpen bij derden ondergebracht of verstopt. Een koffer met zilverwerk, die hij bij een hotel in het dorp Westerbork had begraven, lag er na de bevrijding nog, ondanks dat enkele mensen gezien hadden dat hij het daar begraven had. Een minder prettige ervaring had hij toen hij een geldbedrag kwam ophalen dat hij bij een plaatsgenoot in bewaring had gegeven. Deze bewariër was teleurgesteld dat Van de Rhoer de oorlog had overleefd en zei tegen hem dat *"het jammer was dat ze jullie niet allemaal in het gashok hadden weten te douwen."* [106]

Uiteindelijk was een zeer groot deel van het vermogen van de familie Van de Rhoer verdwenen. Een kluis bij een vestiging van de Amsterdamse Bank in Meppel, waarin Joël van de Rhoer aandelen bewaarde ter waarde van honderdduizend gulden (omgerekend naar nu anderhalf miljoen euro), was tijdens de bezetting op last van de Duitsers opengebroken en leeggeroofd. De kosten voor het openbreken en daarna weer repareren van de kluis werden ook nog bij Van de Rhoer in rekening gebracht. Eind jaren negentig kreeg Jacob van de Rhoer, een kleinzoon van Joël, hierover nog een brief van ABN AMRO. Omdat de bank verantwoordelijk was geweest voor het aanwijzen en openbreken van de kluizen voor de Duitsers, bood ABN AMRO excuses aan. Ook was de bank bereid de kosten voor het openbreken en repareren van de kluis, ongeveer 45 gulden, aan Jacob te vergoeden. Jacob heeft de excuses en het geldbedrag niet aanvaard. De inhoud van de kluis is bij zijn weten nooit vergoed.[107]

Afbeelding 10 : de woning van de Joodse familie Van de Rhoer aan de Stationsweg 6.

90. *Tine Oom en Thijs Rinsema, "Herstel van het militair en burgerlijk gezag," Kwartaalblad Oud Meppel 21, no. 4 (2000), 55.*
91. *NL-HaNA, 2.04.87, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Directie Binnenlands bestuur: Bestuurszaken en Kabinetszaken, inv. nr. 5337, Wisman G. 1923-1951 (onderzoek naar functioneren tijdens oorlogsjaren).*
92. *AGM, 2.07.53, Functionarissen, inv. nr. 5421, toekenning wachtgeld aan i.v.m. zuivering ontslagen burg. Wisman en secr. De Carpentier, notulen raadsvergadering 9 oktober 1946.*
93. *Jos Smeets, "Stienus van Wijnen 19 juli 1906 – 1979" op www.politieacademie.nl (geraadpleegd 10-1-2022).*
94. *Kingma, "Hendrik Breedveld: slachtoffer van een juridische dwaling?" 10-21.*
95. *AGM, Notulen gemeenteraad 1946, notulen raadsvergadering 14 februari 1946.*
96. *J.W. Th. M. Beekhuis-Snieders, "Bestuurlijke ontwikkeling van Meppel sinds 1600," in Gerding, Geschiedenis van Meppel, 195.*
97. *NL-AsnDA, 0147, inv. nr. 23, Lijsten van correspondentie inzake beheerders en bewindvoerders, lijst van beheerders met de daarop betrekking hebbende bedrijven, 2.*
98. *Rinsema, Joden in Meppel, 470-475; Roelof ter Heide, "Sanering binnenstad Meppel deel 5," Kwartaalblad Oud Meppel 10, no 4 (1988), 15-16.*
99. *Rinsema, Joden in Meppel, 465-470.*
100. *Idem, 471.*
101. *AGM, 1.755, inv. nr. 189, brief Van Esso's Zakkenhandel Meppel, juli 1945.*
102. *Rinsema, Joden in Meppel, 467.*
103. *NL-HaNA, 2.09.48, Raad voor het Rechtsherstel, Dagelijks bestuur en secretariaat, Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen en Afdeling Onroerende Goederen, 1945-1967, inv. nr. 809, Geschillendossier E3433, geschil N.V. Agrarische Pers – Van Esso.*
104. *AGM, 1.865.28, Vorderingen, inv. nr. 3761, document m.b.t. gevorderde percelen, 23 juli 1943.*
105. *Kadaster: transportakten register hypotheken 4, reeks Assen, deel 1750 nr. 59.*
106. *Interview per mail met Jacob van de Rhoer, 16 december 2021.*
107. *Interview per mail met Jacob van de Rhoer, 16 december 2021.*

Afbeelding 12: het centrum van Meppel met op de voorgrond de Zuiderbrug en rechts daarachter de drogisterij van Hartog Simon Goldsteen (1879-1942), ca. 1920-1940.

RECHTSHERSTEL

De Nederlandse regering in ballingschap begon in 1942 met het voorbereiden van rechtsherstel. In 1944 werd de herstelwetgeving in koninklijke besluiten vastgelegd. Na de bevrijding was aanvankelijk het Militair Gezag verantwoordelijk voor rechtsherstel. Op 9 augustus 1945 werd deze taak overgedragen aan de Raad voor het Rechtsherstel, een organisatie met buitengewone bevoegdheden om de rechtsverhoudingen te herstellen en de roof en gedwongen verkoop van eigendommen ongedaan te maken. Binnen de Raad voor het Rechtsherstel was het Nederlands Beheersinstituut (NBI) verantwoordelijk voor het opsporen, beheren en eventueel liquideren van vijandelijke vermogens en vermogens van landverraders en tijdens de oorlog verdwenen personen, voornamelijk gedeporteerde en ondergedoken Joden.

Indien de oorspronkelijke eigenaar de oorlog overleefd had, was het terugkrijgen van eigendom meestal niet zo ingewikkeld. De meeste Nederlandse Joden hadden de oorlog echter niet overleefd. Gedeporteerde Joden die niet waren teruggekeerd werden aanvankelijk bestempeld als afwezige personen. Erfgenamen konden daardoor vaak pas vele jaren later, nadat zij verklaringen van het Rode Kruis hadden ontvangen, hun rechten opeisen.[108] Voordat dat zover was moesten er voor de afwezige personen bewindvoerders worden aangesteld. Bewindvoerders dienden zorg te dragen voor de instandhouding en het beheer van de vermogens van de afwezigen. Hieronder vielen gedeporteerde Joden, maar ook NSB'ers, die na de bevrijding waren geïnterneerd. Plaatselijke adviescommissies Rechtsherstel en Beheer adviseerden eerst het MG en later het NBI wie er het beste als bewindvoerders konden worden aangesteld. Voor afwezige Joden werd meestal een familielid tot bewindvoerder benoemt, maar dit konden ook andere personen zijn. Ook notarissen traden soms op als bewindvoerder. Met betrekking tot rechtsherstel bevonden de bewindvoerders zich in een centrale positie. Zij hadden in principe alle bevoegdheden die de oorspronkelijke eigenaar ook zou hebben gehad en konden besluiten al of niet over te gaan tot verkoop. Wel waren zij altijd verantwoording verschuldigd aan het NBI en hadden ze toestemming van het NBI nodig voordat ze tot verkoop over konden gaan. De NBI-dossiers bevatten dan ook voornamelijk correspondentie tussen bewindvoerders en het NBI. Daarnaast bestaan de dossiers uit correspondentie met andere betrokkenen, zoals erfgenamen, notarissen en personen en instanties die vermogen van de onder bewind staande in bezit hebben. De samenwerking tussen al deze partijen verliep lang niet altijd even gemakkelijk.

NOTARIS JAN SNIPPE

De in Hoogeveen geboren Jan Snippe (1906-1963) werd in 1938 benoemd tot notaris in Meppel.[118] Tijdens de bezetting was hij betrokken bij de verkoop van enkele percelen van Joodse eigenaren. Desondanks werd Snippe na de oorlog door het Militair Gezag en met goedkeuring van een vertrouwensraad van voormalige verzetsleden benoemd tot voorzitter van de lokale beheerscommissie te Meppel.[119] Deze commissie hield zich onder meer bezig met het aanstellen van beheerders en bewindvoerders over de vermogens van landverraders en afwezigen. Snippe trad daarnaast zelf op als bewindvoerder, onder andere voor een aantal Joodse personen. Verder handelde hij aanvragen voor rechtsherstel af en stelde hij akten van rechtsherstel op. Niet iedereen was tevreden over zijn werk. Zo beschuldigde een neef van Mozes Levie (1899-1943), voor wie Snippe bewindvoerder was, de notaris van verduistering. Omdat er meer klachten over Snippe waren en hij niet altijd rekening en verantwoording aflegde, besloot het NBI eind jaren veertig hem als bewindvoerder te ontslaan. Snippe bleef tot in 1955 in Meppel het ambt van notaris uitoefenen, maar op 1 augustus van dat jaar werd hij afgezet. Het Algemeen Dagblad berichtte hierover het volgende: *"'De afzetting staat in verband met verwaarlozing van notariszaken, die blijkbaar herhaaldelijk aanleiding hebben gegeven tot klachten. Reeds eerder schijnt de heer Snippe geschorst te zijn. Bijzonderheden hierover worden geheim gehouden."* [120]

Bewindvoerders hadden de plicht vermogensoverzichten op te stellen voor het NBI. Deze – vaak uitgebreide – vermogensoverzichten met daarop de eigendommen en schulden werden gebruikt bij het rechtsherstel. Rechtsherstel was namelijk een verrekening, geen vergoeding. Het was de bedoeling om zoveel mogelijk de vooroorlogse situatie te herstellen. De oorlogskoper moest het vermogen dat hij ten onrechte had verworven retourneren, maar niet meer dan dat. Degene die recht had op rechtsherstel mocht in geen geval verrijkt worden.[109] Deze verrekeningen waren complexe en tijdrovende processen. De rechtmatige eigenaar (of diens bewindvoerder) moest daarbij het initiatief nemen om rechtsherstel aan te vragen en was verantwoordelijk voor het aanleveren van de bewijslast. Aangezien veel administratie tijdens de oorlog verloren was gegaan, zeker in het geval van gedeporteerde Joden, was het allerminst eenvoudig om al het benodigde papierwerk op korte termijn in orde te krijgen.

Daarbij kwam dat zolang er geen rechtsherstel had plaatsgevonden, de oorlogskoper formeel eigenaar bleef van hetgeen hij in de oorlog had gekocht. Dit werd besproken in een brief van 17 juli 1945 van de Joodse Coördinatie Commissie (JCC), een Joodse organisatie die zich inzette voor de opvang van Joodse oorlogsslachtoffers, die verstuurd werd aan Joodse commissies en besturen in Noord- en Oost-Nederland. In deze brief werd uitleg gegeven over hoe het rechtsherstel in zijn werk zou gaan. Over vastgoed werd het volgende gezegd: "*Indien huizen door de ANBO zijn verkocht, [kan] de vroegere Joodsche eigenaar thans nog geen aanspraak maken op een uitkeering voor levensonderhoud uit de huren. Deze perceelen worden namelijk nog als eigendom van de koopers beschouwd [totdat] door een vonnis de Joodsche eigenaar in zijn rechten zal zijn hersteld. En dit kan nog wel geruimen tijd duren.*"[110]

Een andere factor die het rechtsherstel bemoeilijkte en vertraagde was de procedure rondom het vaststellen van de erfgenamen. Dit viel onder de verantwoordelijkheid van de notarissen. Het beleid was erop gericht om te komen tot een zo exact mogelijke datum van overlijden voor ieder individu. Voor Joden die waren gestorven in concentratiekampen was dat niet eenvoudig, want administratie hiervan ontbrak of was vernietigd. De overlijdensdata bij benadering konden echter grote gevolgen hebben voor de erfgenamen.
Als bij een echtpaar dat in gemeenschap van goederen was getrouwd werd aangenomen dat de vrouw eerder was overleden dan de man, hadden de erfgenamen van de vrouw geen recht op (een deel van) de erfenis van de man, terwijl de erfgenamen van de man wel recht hadden op (een deel van) de nalatenschap van de vrouw.[111] Erfgenamen moesten successierechten aan de Nederlandse overheid betalen. Verdere verwanten betaalden meer dan degenen die nauwer verwant waren aan de overledene. Naar schatting heeft de overheid omgerekend 135 tot 180 miljoen euro aan successierechten van erfgenamen van Joodse oorlogsslachtoffers ontvangen. Iemand was erfgenaam tot en met de zesde graad. Indien er geen erfgenamen te vinden waren verviel het vermogen aan de overheid.[112] Als een bewindvoerder was benoemd, een vermogensoverzicht gemaakt en de rechthebbende erfgenamen waren vastgesteld kon rechtsherstel in gang worden gezet. Het is nogmaals van belang op te merken dat het initiatief moest worden genomen door de rechthebbende. Net als bij de bewariërs konden oorlogskopers het tijdens de oorlog verkregen eigendom behouden als niemand het kwam opeisen.[113] Ook was rechtsherstel gericht op het komen tot een zogenaamde minnelijke schikking. Het slachtoffer mocht niet verrijkt worden, maar evenmin mocht de oorlogskoper benadeeld worden.

Dit principe speelde zeker bij vastgoed een grote rol. Volgens de rechtsherstelwetgeving moesten alle oorlogskopen nietig worden verklaard. De oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen werden hersteld in het eigendom van het perceel. De oorlogskoper betaalde aan hen eventuele gederfde huren en andere exploitatiesaldi terug. Had de oorlogskoper verbouwingen laten uitvoeren, dan moest de oorspronkelijke eigenaar die kosten aan hem terugbetalen. Ook als een huis belast was met een hypotheek en de oorlogskoper die had afgelost, moest de oorspronkelijke eigenaar die hypotheeklast terugbetalen aan de oorlogskoper. Over al deze zaken moesten beide partijen met elkaar tot een overeenkomst zien te komen, de minnelijke schikking, met goedkeuring van de Raad voor het Rechtsherstel.[114] Als de partijen er niet in slaagden tot overeenstemming te komen was er sprake van een geschil. Dit werd behandeld door de afdeling rechtspraak binnen de Raad voor het Rechtsherstel, die een bindend oordeel velde.

Van de 73 tijdens de oorlog verkochte percelen van Joodse eigenaren in Meppel zijn uiteindelijk 69 via rechtsherstel aan de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgena(a)m(en) teruggegeven. Voor de overige 4 percelen is geen rechtsherstel aangevraagd en kwamen de partijen een alternatieve regeling overeen.

Afbeelding 13: vlak na de bevrijding van Meppel bewaken leden van de Binnenlandse Strijdkrachten een pand van de pro-Duitse N.V. Agrarische Pers aan de Eendarachtstraat 2. Tijdens de bezetting had de drukkerij het naastgelegen pakhuis (Eendrachtstraat 4) van de Joodse ondernemer Jacob van Esso in gebruik genomen.

GESCHIL VAN ESSO – N.V. NOORD NEDERLANDSE DRUKKERIJ

Jacob van Esso en zijn bedrijf, Van Esso's Zakkenhandel, werden eerder in dit rapport reeds besproken. Hoewel er rechtsherstel had plaatsgevonden, was er nog een geschil tussen Van Esso en de oorlogskoper, de N.V. Agrarische Pers, over de huurvergoeding over de periode dat de drukkerij genot had gehad van Van Esso's bedrijfspanden aan de Eendrachtstraat 4. Partij Van Esso (dat wil zeggen de erfgenamen van Jacob van Esso, want Jacob zelf overleed vóór de afhandeling van het geschil) was van mening dat de drukkerij ten onrechte geen huurvergoeding had betaald over de periode april 1945 tot november 1945. Hoewel het perceel formeel in april 1945 via rechtsherstel aan Jacob van Esso was overgedragen, had hij pas in november 1945 weer de beschikking over de gebouwen. Tot die periode was het perceel nog in gebruik bij de drukkerij.

De N.V. Agrarische Pers, die inmiddels haar naam had gewijzigd in N.V. Noord Nederlandse Drukkerij, bracht hiertegen in verweer dat zij in de vermelde periode geen gebruik hadden kunnen maken van het perceel, omdat er op last van het NBI goederen van landverraders waren opgeslagen. De drukkerij had nog contact gezocht met het NBI om hiervoor een vergoeding te krijgen, maar daar was geen reactie op gekomen.

De rechtszaak vond plaats op 12 oktober 1955.
De rechter stelde partij Van Esso in het gelijk. Het was immers duidelijk bewezen dat de drukkerij in de periode april tot november 1945 nog eigenaar was van het perceel en bovendien geprobeerd had haar eigendomsrecht te doen gelden tegenover het NBI. Hoewel dat niets had opgeleverd, had de drukkerij in theorie nog genot gehad van het perceel en dus was het verplicht om ook over die periode de huur aan Van Esso te vergoeden.[115]

BELASTINGEN

Vaste lasten, zoals grond-, riool- en straatbelasting, maakten tevens deel uit van de verrekening bij het rechtsherstelproces. Indien de oorlogskoper deze kosten betaald had, moest dit in principe vergoed worden door de rechtmatige eigenaar. Soms troffen de partijen onderling een andere regeling. In Meppel kwam bij het rechtsherstel van het Zuideinde 57 Paul Dagobert Stibbe met de oorlogskoper overeen dat de laatstgenoemde geen huuropbrengsten hoefde terug te betalen en Stibbe op zijn beurt de vaste lasten niet aan de oorlogskoper hoefde te vergoeden.[116] De bepaling omtrent belastingen maakte deel uit van de landelijke herstelwetgeving. Lokale gemeenten hadden hier geen invloed op. Voor Meppel zijn er verder geen aanwijzingen te vinden dat de gemeente boetes of naheffingen, die buiten de herstelwetgeving vielen, heeft opgelegd aan Joodse huiseigenaren, hun erfgenamen of bewindvoerders. Hierbij is zowel gekeken naar verkochte als niet-verkochte percelen.

HYPOTHEEK EN ONDERHOUD

Met name de hypotheeklasten maakten het voor de rechtmatige eigenaren vaak onaantrekkelijk om het hun toebehorende vastgoed ook daadwerkelijk te behouden. Het kwam regelmatig voor dat een bewindvoerder ervoor koos het perceel onmiddellijk weer te verkopen, omdat er geen geld was om de hypotheek te kunnen betalen. Ook maakten hoge reparatie- en onderhoudskosten het soms financieel onmogelijk voor de rechtmatige eigenaar om een pand te behouden. Voor woningen die in slechte toestand verkeerden was het moeilijk om huurders te vinden. Bovendien hadden huiseigenaren op grond van de wederopbouwwet en de woningwet de verplichting ervoor te zorgen dat hun woning aan de juiste kwaliteitseisen voldeed. Gemeenten konden dit juridisch afdwingen en de kosten voor reparatie en onderhoud bij de eigenaar in rekening brengen.

SIMON COHEN

Simon Cohen (1889-1942) was koopman en bezat twee panden aan de Voorstraat (18 en 20) in Meppel. Beide werden tijdens de bezetting gekocht door een oorlogskoper. Na de bevrijding werd de Meppeler advocaat mr. Jan Willem Bast benoemd tot bewindvoerder over het vermogen van Cohen.
De panden aan de Voorstraat werden via rechtsherstel weer onder het vermogen van Cohen geschaard. De panden waren bezwaard geweest met een hypotheek, die door de oorlogskoper was afgelost. Deze kosten, inclusief rente, moesten uit het vermogen van Cohen vergoed worden aan de oorlogskoper. Omdat het vermogen ontoereikend was, zag bewindvoerder Bast zich genoodzaakt een nieuwe hypotheek af te sluiten om de vergoeding aan de oorlogskoper te kunnen dekken.

Bast droeg vervolgens het beheer over aan de Stichting Bewindvoering Afwezigen Groningen, een organisatie die het beheer voerde over een groot aantal vermogens van afwezigen en landverraders. De panden Voorstraat 18 en 20 werden verhuurd via woningbureau Troost, maar de huizen verkeerden in slechte staat. De gemeente Meppel liet in februari 1951 in een brief aan Troost weten dat er binnen vijf weken reparaties moesten worden uitgevoerd. Werd hier niet aan voldaan, dan zou de gemeente de reparaties laten uitvoeren en de kosten bij Troost in rekening brengen.

Van de Stichting Bewindvoering Afwezigen Groningen kon Troost slechts vijfhonderd gulden uit het vermogen van Cohen krijgen. Dat was bij lange na niet voldoende om alle benodigde werkzaamheden te kunnen uitvoeren. Daarom werd besloten alleen de meest noodzakelijke reparaties uit te voeren, waarbij Troost een deel van de kosten voorschoot. [117]

INBOEDELS

Voor inboedels gold, in tegenstelling tot vastgoed, dat het onbegonnen werk was om alles dat door de bezetter geroofd was weer te retourneren aan de rechtmatige eigenaars. Veel huisraad was spoorloos verdwenen naar Duitsland of verder oostwaarts en meubels en dergelijke waren niet te identificeren op basis van beschrijvingen. Daarom besloot de Nederlandse regering geroofde inboedels te scharen onder een regeling voor vergoeding van oorlogsschade. De afhandeling van de vergoeding viel onder de verantwoordelijkheid van de Schade Enquête Commissie (SEC). Net als bij rechtsherstel moesten gedupeerden zelf het initiatief nemen een aangifte in te dienen en bewijslast aan te leveren. Hiervoor werden vaak documenten gebruikt uit het archief van de ERR, de Duitse instantie die verantwoordelijk was voor de inboedelroof. In dit archief bevinden zich per gemeente gedetailleerde lijsten van de inventarissen van woningen die werden leeggehaald.

Hoewel dit in Meppel net zo goed gebeurde, zijn er van deze gemeente geen lijsten bewaard gebleven in het ERR-archief. Ook het aantal aanvragen voor schadevergoedingen die bij de SEC zijn ingediend voor geroofde inboedels is onbekend, omdat het betreffende archief in 1956 met toestemming van de algemeen rijksarchivaris is vernietigd.[121] Rinsema acht het aannemelijk dat veel bewindvoerders wel een aanvraag hebben ingediend uit naam van de ‘afwezigen’ die onder hun bewind stonden. In de meeste gevallen werd er echter geen vergoeding uitgekeerd, omdat een vereiste was dat er directe erfgenamen (eerste graad) in leven waren. Voor veel Meppeler Joden was dit niet het geval.[122]

Afbeelding 15: het Prinsenplein met geheel rechts op nummer 19 de winkel van Benjamin Zaligman.

EEN VOORBEELD VAN ADMINISTRATIEF RECHTSHERSTEL: PRINSENPLEIN 19

Aan het Prinsenplein 19 woonden Benjamin Zaligman (1873-1942), zijn vrouw Mosina Cohen (1886-1942) en zijn zoon Jacob Zaligman (1917-1943). Jacob was een zoon van Benjamins eerste vrouw, Mietje Levie, die in 1921 was overleden. Vader en zoon Zaligman bedreven er een handel in manufacturen en hadden een goede naam in Meppel en omgeving. Net als bij de meeste Joodse ondernemingen werd de zaak van Zaligman tijdens de bezetting geliquideerd. Benjamin en Mosina werden afgevoerd naar Auschwitz en daar vlak na aankomst vermoord. Jacob onderging een jaar later hetzelfde lot in Sosnowitz, een buitenkamp van Auschwitz.

Het pand Prinsenplein 19 was op grond van VO 154/1941 onder beheer gekomen van de *Niederländische Grundstücksverwaltung* (NGV). Daarbij inbegrepen was een hypothecaire schuld van bijna vijfduizend gulden. Dit bedrag was Benjamin Zaligman schuldig aan zijn zoon Jacob vanwege overbedeling. Na het overlijden van zijn moeder, Mietje Levie, had Jacob namelijk deze hypothecaire vordering op zijn vader gekregen in plaats van een gedeeltelijk eigendomsrecht op de woning.

In 1943 kocht koopman Daniël Lunenburg het Prinsenplein 19 voor een bedrag van 2.000 gulden. Daarvan ontving de NGV 1.800 gulden voor gedeeltelijke aflossing van de hypotheek en 183,20 gulden voor de rest van de koopsom.[123] De verkoopakte werd opgemaakt door de Meppeler notaris Jan Snippe. Lunenburg ging zelf in het pand wonen en liet er allerlei verbouwingen uitvoeren. Daardoor steeg de woning in waarde. Ook betaalde hij gedurende de periode dat hij er woonde alle vaste lasten, zoals grond-, riool- en straatbelasting en verzekeringspremies voor brand- en molestschade.

Na de bevrijding werd de Meppeler deurwaarder Willem Otter door de lokale adviescommissie van het Nederlands Beheersinsituut tot bewindvoerder van Benjamin en Jacob Zaligman benoemd. Voor de aanvraag van rechtsherstel voor het Prinsenplein 19 verzocht Otter de advocaat Jacques van de Rhoer om juridische bijstand. De afwikkeling van het rechtsherstel werd overgelaten aan notaris Jan Snippe, dezelfde persoon die in 1943 de verkoop aan Lunenburg had afgehandeld. Wat betreft het rechtsherstel ging Snippe niet bepaald voortvarend te werk en in 1949 was er door hem nog steeds geen aanvraag ingediend.

Bewindvoerder Otter was hier ontevreden over en drong er in een brief aan het Nederlands Beheersinstituut op aan bij de notaris *'te bevorderen, dat tot het vragen van rechtsherstel wordt overgegaan.'*[124]

Uiteindelijk werd de definitieve rechtsherstelakte ondertekend op 10 maart 1950.[125] De akte werd opgesteld door kandidaat-notaris Roelf Arend Nijenhuis uit Stadskanaal, die optrad als plaatsvervanger voor notaris Snippe. Aanwezig bij de ondertekening waren Willem Otter, oorlogskoper Daniël Lunenburg (die tot die tijd nog altijd aan het Prinsenplein 19 woonde), een vertegenwoordiger van het Nederlands Beheersinstituut en enkele getuigen. Op dit moment stonden Benjamin en Jacob Zaligman nog steeds geregistreerd als vermisten en dus was Willem Otter nog steeds als bewindvoerder verantwoordelijk voor hun vermogen. Ook konden erfgenamen hun rechten niet opeisen totdat het overlijden van Zaligman was bevestigd in de burgerlijke stand.

In de rechtsherstelakte werd de koopovereenkomst van 1943 werd nietig verklaard, evenals de gedeeltelijke hypotheekaflossing. Daarna werden de kosten en baten verrekend. De betrokken partijen waren hierover middels een minnelijke schikking tot een overeenkomst gekomen. De afspraken die werden gemaakt waren geheel in lijn met de destijds geldende mentaliteit om de vooroorlogse situatie zoveel mogelijk te herstellen.

De waardevermeerdering van het perceel als gevolg van de door Lunenburg uitgevoerde verbouwingen en de vaste lasten die hij gedurende 1943 tot en met 1949 betaald had vormden samen een bedrag van 2.315,53 gulden. Omdat de koop nietig was verklaard en bepaald werd dat het Prinsenplein 19 eigendom van Zaligman was gebleven, had Lunenburg dit bedrag in feite betaald voor een woning die niet van hem maar van Zaligman was. Daarom moesten volgens de rechtsherstelwetgeving deze kosten uit het vermogen van Zaligman vergoed worden aan Lunenburg.
Daar tegenover stond de fictieve huurvergoeding die Lunenburg voor de periode dat hij in het pand had gewoond aan Benjamin Zaligman betaald zou moeten hebben. Dit kwam neer op een bedrag van 1.462,50 gulden, dat Lunenburg aan Zaligman moest vergoeden. Omdat de kosten die Lunenburg had gemaakt hoger waren dan de huurvergoeding, moest bewindvoerder Willem Otter 853,03 gulden, het verschil tussen de twee bedragen, uit het vermogen van Zaligman aan Lunenburg betalen.

Dat het slachtoffer moest bijbetalen aan de oorlogskoper is een extreem voorbeeld van administratief rechtsherstel, waarbij het puur ging om een zo correct mogelijke verrekening. Hier bleef het niet bij, want Lunenburg kreeg ook nog een vordering op de NGV voor 1.983,20 gulden, het bedrag dat de NGV in 1943 van hem had ontvangen voor de koop en gedeeltelijke hypotheekaflossing. Zo kreeg hij dus bijna de gehele aankoopsom vergoed. Lunenburg moest nog wel de proceskosten van 194 gulden betalen.

108. Lipschits, De kleine sjoa, 134-138.
109. Vos en Ter Braake, Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, 28.
110. NL-AsnDA, 0436, Nederlands Israëlitische Gemeente te Assen 1870-1980, inv. nr. 2, brief JCC, 17 juli 1945.
111. Lipschits, De kleine sjoa, 142.
112. Esther Balkestein, "Onbeheerde nalatenschappen en het verervingsvraagstuk," www. oorlogsgetroffenen.nl (geraadpleegd 8-2-2022); Gerard Aalders, "Overheid verdiende aan ellende Holocaust," NRC Handelsblad 25 januari 2000.
113. Vos en Ter Braake, Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog, 29-30.
114. Idem, 28-30.
115. NL-HaNA, 2.09.48, inv nr. 809, geschillendossier E3433, verslag rechtszaak Van Esso – N.V. Noord Nederlandse Drukkerij, 12 oktober 1955.
116. NL-HaNA, 2.09.48, inv. nr. 788, geschillendossier E295, A.J. Stibbe, Zuideinde 57.
117. NL-HaNA, 2.09.16, dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967, inv. nr. 54122, NBI-dossier S. Cohen.
118. Provinciale Drentsche en Asser Courant 2-6-1938.
119. NL-AsnDA, 0147, Districts Militaire Commissaris van Meppel 1945, inv. nr. 23, lijsten van correspondentie inzake beheerders of bewindvoerders, brief beheerscommissie 29 mei 1945.
120. Algemeen Dagblad 17-2-1956.
121. te Slaa, Daar dit een immorele aanslag is, 42.
122. Rinsema, Joden in Meppel, 399.
123. Kadaster: transportakten register hypotheken 4, reeks Assen, deel 1805 nr. 103. De overige 16,80 gulden waren waarschijnlijk administratieve kosten die niet in de kas van de NGV terecht kwamen.
124. NL-HaNA, 2.09.16, inv. nr. 197098, NBI-dossier B.J. Zaligman, brief W. Otter 27 oktober 1949.
125. Zie bijlage 2 voor een transcriptie van deze akte.

VOOR HOLLAND
TWENTOL DEVENTER
MEPPELER COURANT

Afbeelding 16: Winkel van Jozef Levie Eerste Hoofdstraat (1920-1940).

CONCLUSIE

Het doel van dit rapport was te onderzoeken wat er tijdens en na de Tweede Wereldoorlog gebeurd is met eigendom van Joodse inwoners van de gemeente Meppel en welke rol de gemeente hierbij speelde. Er kan geconcludeerd worden dat de gemeente Meppel tijdens de bezetting de gedwongen verkoop van vastgoed en de roof van inboedels door de Duitse bezetter heeft gefaciliteerd, bijvoorbeeld door lijsten aan te leveren en toe te zien op de uitvoering van verordeningen. Er zijn geen aanwijzingen te vinden dat de gemeente heeft getracht dit en andere anti-Joodse maatregelen te verhinderen. Bij de gedwongen verkoop van Joods vastgoed is de gemeente Meppel niet betrokken geweest als koper. Hoewel de gemeente tijdens de bezetting enkele percelen van Joodse eigenaren kocht, gebeurde dit nog in overeenstemming met de oorspronkelijke eigenaren.

Voor de periode na de oorlog moet strikt genomen geconcludeerd worden dat de gemeente geen rol heeft gespeeld bij het rechtsherstel van Joods eigendom op zich. Rechtsherstel van vastgoed en schadevergoedingen voor inboedels waren kwesties die moesten worden afgehandeld door de oorspronkelijke eigenaars of hun erfgenamen, de bewindvoerders, de oorlogskopers, de Schade Enquête Commissie en het Nederlands Beheersinstituut binnen de Raad voor het Rechtsherstel. De beleidsmatige keuzes van deze landelijke overheidsorganen en de manier waarop de procedures rondom rechtsherstel en schadevergoedingen waren ingericht kunnen lokale gemeenten niet aangerekend worden. Dat de procedures, die gegrond waren op het gelijkheidsbeginsel van de herstelwetgeving, op geen enkele manier rekening hielden met de bijzondere positie van Joodse oorlogsslachtoffers, staat buiten kijf.

Ook het trage verloop van het rechtsherstelproces, de puur formalistische opstelling van het NBI en de SEC en de verplichting voor het slachtoffer om het initiatief te nemen getuigen van weinig begrip voor de situatie waarin Joden zich na de oorlog bevonden. Hoewel het administratief rechtsherstel uiteindelijk wel heeft plaatsgevonden, schortte het aan moreel rechtsherstel. In Meppel heeft voor alle percelen van Joodse eigenaren die tijdens de oorlog verkocht werden rechtsherstel – en in een paar gevallen een andere regeling – plaatsgevonden, maar uit de persoonlijke dossiers uit het NBI-archief is gebleken dat de procedure voor de betrokkenen niet altijd even soepel verliep, wat overeenkomst met het landelijke beeld.

Voor inboedels is weinig informatie te vinden, omdat de relevante archieven ontbreken, maar het staat vast dat schadeclaims van Joodse Meppelers weinig opleverden vanwege de regel dat er directe erfgenamen in leven moesten zijn. Een ander aspect dat onderzocht is betrof de vraag of de gemeente Meppel naheffingen heeft opgelegd aan Joodse huiseigenaren. Op deze vraag kan ontkennend worden geantwoord, omdat relevante informatie over belastingheffing ontbreekt. Belastingen werden wel verrekend met rechtsherstel, maar hier hadden lokale gemeenten geen invloed op.

Gekeken naar de bredere context van de gemeente Meppel en de Joodse gemeenschap tijdens en in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog kan er meer gezegd worden over de rol van de gemeente. De Joodse gemeenschap van Meppel werd gedurende de bezetting op een haar na uitgeroeid. Slechts enkele tientallen overleefden de oorlog. Na de bevrijding bevonden Joden in Nederland zich in een maatschappelijk kwetsbare positie. Zij kregen weinig begrip vanuit de samenleving en weinig aandacht vanuit de overheid. In Meppel was dit niet anders. De gemeente overtrad geen regels en zette zich in voor de wederopbouw van Meppel, maar tegelijkertijd zijn er geen aanwijzingen te vinden van steun voor de Joodse inwoners in het bijzonder.

LIJST VAN GERAADPLEEGD MATERIAAL + VERANTWOORDING ILLUSTRATIES

ARCHIEFBRONNEN

Archief Gemeente Meppel 1928-1990 (AGM)
De vermelde nummers zijn de toegangsnummers.

– Notulen gemeenteraad 1940-1950
– 1.75, Openbare orde
– 1.714.31, Personele belasting
– 1.755, (Politie)maatregelen t.o.v. Nederlanders en ingezetenen / NSB'ers en andere landverraders
– 1.755.22, Ambtenaren van de burgerlijke stand
– 1.755.27, Burgerlijke stand
– 1.776.11, Begraafplaatsen; kerkhoven
– 1.778.545, Verdeling van woonruimte
– 1.836.1, Aanvullende werkgelegenheid
– 1.842.913, Getroffenen door oorlog
– 1.851 02, Organisatie onderwijs en school
– 1.851 05, Ordemaatregelen, beloningen en straffen
– 1.865.28, Vorderingen
– 2.07, Openbaar bestuur: administratie
– 2.07.25, Vervanging van het ene gezag door het andere
– 2.07.53, Functionarissen
– 2.07.351.11, Aankoop
– 2.07.85, Financiële, materiële en morele steun
– 2.08, Personeelsdossiers burgemeesters, secretarissen etc.
– 2.08.2, Begin, vervulling en beëindiging dienstbetrekking
– 2.08.28, Einde dienstbetrekking

Archief Gemeentepolitie Meppel 1901-1990 (AGP)
– 2.07.77, Dag- en nachtrapporten

Drents Archief, Assen (NL-AsnDA)
– 0048 Kabinet van de Gouverneur in Drenthe
– 0144 Militaire Commissaris van Drenthe
– 0147 Districts Militaire Commissaris van Meppel

Nationaal Archief, Den Haag (NL-HaNA)
– 2.04.87 Ministerie van Binnenlandse Zaken: Directie

Binnenlands bestuur: Bestuurszaken en Kabinetszaken
– 2.09.16 Nederlands Beheersinstituut (NBI): Beheersdossiers
– 2.09.48 Raad voor het Rechtsherstel, Dagelijks bestuur en secretariaat, Afdeling Beheer, Voorzieningen voor afwezigen en Voorzieningen voor rechtspersonen en Afdeling Onroerende Goederen, 1945-1967: Geschillendossiers

KADASTER

– Transportakten register hypotheken 4, reeks Assen

LITERATUUR

Aalders, Gerard. *Berooid: de beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945.* Amsterdam: Boom, 2001.

Aalders, Gerard. *Roof: de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog.* Den Haag: Sdu Uitgevers, 1999.

Bakker, Wim. *Bezettingsmisère en bevrijdingsvreugde: Meppel en omgeving tijdens de bezettingsjaren en het bevrijdingstijdperk.* Meppel: Boom Pers, 1995.

Bakker, Wim. *"Het nieuwe joodse monument." Kwartaalblad Oud Meppel 19,* no. 1 (1997), 63-70.

Beukel, H.W. van den, J. Ridderbos en K.W. van Hasselt. *De Drentse Sjoa: Joodse oorlogsslachtoffers in de provincie Drenthe.* Assen: Van der Velde, 2016.

Derksen, S.C. *Opkomst en ondergang van een toonaangevende joodse gemeente. 250 jaar joods leven in Meppel.* Meppel: Ten Brink, 1988.

Gans, Evelien. *"Vandaag hebben ze niets – maar morgen bezitten ze weer tien gulden. Antisemitische stereotyperingen in bevrijd Nederland." In Polderschouw. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale Verschillen.* Conny Kristel ed. Amsterdam: Bert Bakker, 2002, 313-353.

Gans, Evelien. *"They have forgotten to gas you": post-1945 antisemitism in the Netherlands."* In *Dutch Racism*, ed. Philomena Essed en Isabel Hoving (Leiden: Brill, 2014), 71-100.

Gerding, M.A.W. ed. *Geschiedenis van Meppel.* Meppel: Boom, 1991.

Heide, Roelof ter. *"Sanering binnenstad Meppel deel 5." Kwartaalblad Oud Meppel 10*, no 4 (1988), 7-49.

Hondius, Dienke. *"Antisemitisme in Nederland, vlak na de bevrijding: een onderzoek naar negatieve reacties van niet-Joden op terugkerende Joden in de zomer van 1945." ICODO-info 6, no. 3* (oktober 1989), 30-38.

Kingma, Symen. "Hendrik Breedveld: slachtoffer van een juridische dwaling?" *Kwartaalblad Oud Meppel 32, no. 1* (2010), 10-21.

Lingen, W. van. "Onze Joden in het eerst kwart van deze eeuw." *Kwartaalblad Oud Meppel 5, no. 1* (1983), 38-44.

Lipschits, Isaac. *De kleine sjoa. Joden in naoorlogs Nederland.* Amsterdam: Mets & Schilt, 2001.

Meij, Adriaan. *"Meppelers en hun joodse stadsgenoten." Kwartaalblad Oud Meppel 19, no. 2* (1997), 13-15.

Meijer, Kornelius. *E 100 en de naoorlogse rechtspraak met betrekking tot onroerend goed.* Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2008.

Oprel, Marieke. *"Categorisation. Classification. Confiscation. Dealing with enemy citizens in the Netherlands in the aftermath of World War II (1944-1967)." European Review of History: Revue européenne d'histoire 28, no. 2* (april 2021), 260-277.

Oom, Tine en Thijs Rinsema, *"Herstel van het militair en burgerlijk gezag." Kwartaalblad Oud Meppel 21, no. 4* (2000), 55-63.

Oom, Tine en Thijs Rinsema. *"Voor wie de bevrijding geen feest was." Kwartaalblad Oud Meppel 21, no. 4* (2000), 73-93.

Piersma, Hinke en Jeroen Kemperman. Openstaande rekeningen: *De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1950.* Amsterdam: Boom, 2015.

Ramakers, J.J.M. *"Twee onder één kap. De huurprijs- en huurbeschermingsregeling in de Huurwet 1950," Politieke Opstellen 7* (1987), Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, Radboud Universiteit Nijmegen.

Rinsema, Thijs. *Joden in Meppel,* 1940-1945. Zutphen: Walburg Pers, 2004.

Rinsema, Thijs. *"Friedrich Wilhelm Schulte: spion of handlanger?" Kwartaalblad Oud Meppel 27, no. 1* (2005), 16-29.

Romijn, Peter. *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen tijdens de Duitse bezetting.* Amsterdam: Balans, 2006.

Schoonoord, D.C.L. *"Het 'Circus Kruls' Militair Gezag in Nederland, 1944-1946." Militaire Spectator 179, no. 5* (2010), 265-276.

Schütz, Raymund. *"Het moeizame rechtsherstel inzake 'Joods' onroerend goed." Onderzoek uitgelicht 6, no. 1* (juli 2017), 30-34.

Slaa, Robin te. *Daar dit een immorele aanslag is. De houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed, 1940-1955.* Rijswijk: De Nieuwe Haagsche, 2017.

Veraart, Wouter. *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw.* Deventer: Kluwer, 2005.

Veraart, Wouter. *"Two rounds of postwar restitution and dignity restoration in the Netherlands and France," Law & Social Inquiry 41 no. 4* (2016), 956-972.

Vos, Maarten-Jan en Serge ter Braake. *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed.* Amsterdam: Boom, 2013.

Voet, Joop. *"Teruggave van Joodse bezittingen na oorlog traag en ontoereikend." Nieuw Israëlitisch Weekblad 15* november 1985.

BRONVERMELDING ILLUSTRATIES

Afbeelding 1 (omslag): Nationaal Archief, Den Haag, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 536.5, Boek 13.

Afbeelding 2: Drents Archief, collectie Hoekstra, fotonummer DA16616001

Afbeelding 3: Stichting Oud Meppel, fotocode 1117

Afbeelding 4: Stichting Oud Meppel, Andries Jacobus van Gelder (1930), fotocode 442

Afbeelding 5: Drents Archief, Herman de Koning (2022)

Afbeelding 6: Archief Gemeente Meppel 1928-1990, toegang 1.755, inv. nr. 182, onkosten terzake van het op transport stellen van Joden, 8 november 1943

Afbeelding 7: Drents Archief, collectie Hoekstra, fotonummer DA16616011

Afbeelding 8: Stichting Oud Meppel, Thijs Rinsema en Ebel Zandstra (2004), fotocode 8016

Afbeelding 9: Stichting Oud Meppel, fotocode IGSTIE03

Afbeelding 10: Stichting Oud Meppel, Thijs Rinsema en Ebel Zandstra (2004), fotocode 7712

Afbeelding 11: Nationaal Archief, Den Haag toegangsnummer 2.09.16.12 inventaris van het archief van het Nederlands Beheersinstituut, beheersdossiers beginnend met de letters Q en R, dossiernummer 144627, Rhoer, J. van de, vermogensopstelling betreffende Joël van de Rhoer, 4 mei 1945

Afbeelding 12: Drents Archief, collectie Hoekstra, fotonummer DA16616003

Afbeelding 13: Stichting Oud Meppel, Roelof (Loe) ter Heide (1945), fotocode 3484

Afbeelding 14: Nationaal Archief, Den Haag toegangsnummer 2.09.16.03 inventaris van het archief van het Nederlands Beheersinstituut, beheersdossiers beginnend met de letters C en D, dossiernummer 54122, Cohen, S., vermogensopstelling betreffende Simon Cohen, 21 februari 1951

Afbeelding 15: Drents Archief, collectie Drents Museum, fotonummer DM0215017203

en toch
Goedkoper bij
LEVIE

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: LIJST MET VERKOCHTE PERCELEN VAN JOODSE VASTGOEDEIGENAREN IN MEPPEL

INDIEN NODIG KAN HET DRENTS ARCHIEF MEER INFORMATIE VERSTREKKEN PER PERCEEL.

Kadcode	Adres	Soort van eigendom	Grootte	Eigenaar 1941	Koper
MPL00_A00109		huis	0.00.24	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A00437	Grote Oeverstraat	huis	0.00.52	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A00439	Grote Oeverstraat	huis	0.00.25	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A00440	Grote Oeverstraat	huis	0.00.27	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A00441	Grote Oeverstraat	huis	0.00.26	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A00442	Grote Oeverstraat	huis	0.00.49	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A00443	Grote Oeverstraat	erf	0.00.63	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A00579		pakhuis	0.00.84	J. Wolff en cons	J.A. Leene
MPL00_A01287	Kruisstraat	huis	0.00.80	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A01430	Prinsenplein 19	huis en erf	0.01.46	B.J. Zaligman	D. Lunenburg
MPL00_A01525		pakhuis	0.00.70	J. Wolff en cons	J.A. Leene
MPL00_A01639		schuur en erf	0.00.29	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A01640		pakhuis	0.00.16	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A01641		pakhuis	0.00.16	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A02831	Zuideinde 21 (15)	huis en erf	0.01.28	Dr. J. Leijdesdorff	C. van de Vegte
MPL00_A02832	Zuideinde	tuin	0.04.02	Dr. J. Leijdesdorff	C. van de Vegte
MPL00_A03570	Woldstraat 10	huis en erf	0.01.30	S. van der Sluis	Nederlandsche Huiden, Wolhandel en Vellenblooterij
MPL00_A03588		huis en tuin	0.06.60	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A03589		schuur en erf	0.00.77	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A03601	Grote Oeverstraat	huis en erf	0.00.42	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A03858		huis en erf	0.00.24	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A03941	Grote Oeverstraat	pakhuis en erf	0.00.63	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A03942	Grote Oeverstraat	pakhuis en erf	0.00.48	H.S. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A04227	Nieuwe Kerkstraat 5	voormalige kerk	0.01.90	J. Wolff en cons	J.A. Leene en cons
MPL00_A04367	Kleine Akkerstraat	schuur en erf	0.00.37	Gemilath Gasadin	H. Barneveld
MPL00_A04667	Voorstraat 9	huis en erf	0.01.00	J. Schaap	P. Timmerman
MPL00_A05521	Prinsenplein 16	huis en erf	0.01.95	M. Lobstein	W. Schaafsma
MPL00_A05676	1e Hoofdstraat 13	huis, erf en werkplaats	0.02.20	S. van Esso-Kan	P. Lamme
MPL00_A06042	Woldstraat 41	huis en tuin	0.01.68	E. Wolff en cons	Z. de Wolde
MPL00_A06084	Touwstraat 7	schuur en erf	0.00.30	B. Goldsteen	C. van de Vegte
MPL00_A06304	Javastraat 9	lokaal en erf	0.01.80	B. Stern	J.G. Jonker
MPL00_A06358	Prinsenstraat 2-2a	kantoor en bovenwoning	0.00.63	S. Kats en I. van Zuiden	G. Staal
MPL00_A06588		erf	0.00.24	J. Schaap	P. Timmerman
MPL00_A06696	Prinsenplein 11	pakhuis en tuin	0.05.00	D. Wolff en cons	H.M. Belterman
MPL00_A06978	Ambonstraat 38-40	2 huizen en erf	0.02.79	I. Stern	H. van der Feer
MPL00_A07099	Eendrachtstraat 4	fabriek, loods en erf	0.16.24	B.H. van Esso	N.V. Agrarische Perss
MPL00_A07100		huis, schuur en tuin	0.01.60	I. Stern	C. Witziers
MPL00_A07163	Concordiastraat 7	huis en tuin	0.02.00	A. J. Zaligman	J. Jans

Kadcode	Adres	Soort van eigendom	Grootte	Eigenaar 1941	Koper
MPL00_A07294		fabriek en erf	0.41.44	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_A07371	Voorstraat 18	huis en erf	0.00.79	S. Cohen	B. Smilde
MPL00_A07372	Voorstraat 20	huis en erf	0.00.79	S. Cohen	B. Smilde
MPL00_B01504	Woldstraat 74/76	huis, schuur, café en erf	0.11.85	S. van der Sluis	Nederlandsche Huiden, Wolhandel en Vellenblooterij
MPL00_B01512	Woldstraat 90	huis, garage en erf	0.01.54	firma M.D. Wolff	J.G. Jonker
MPL00_B01524	achter Woldstraat 76	hooiland	0.07.15	S. van der Sluis	Nederlandsche Huiden, Wolhandel en Vellenblooterij
MPL00_B01524	Markstraat	bouwterrein	0.00.05	S. van der Sluis	W. van Veen
MPL00_B01524	Markstraat	bouwterrein	0.02.27	S. van der Sluis	S. Schultink
MPL00_C01558	Stationsweg 23	huis en erf	0.08.00	S. v. Zuiden-Kan	C. van de Vegte
MPL00_C01631	Parallelweg 11	huis en erf	0.01.16	L. Mosis	E. de Boer
MPL00_C01943	Stationsweg 6	huis, kantoor, garage en tuin	0.06.30	J. van de Rhoer	E. Spiker
MPL00_C02066	Stationsweg 16	huis en tuin	0.03.82	M. van Esso	G. van Werven
MPL00_C02101	Zuideinde 57	huis en tuin	0.02.84	A.J. Stibbe	A. Keizer
MPL00_C02181	Emmastraat 58	huis, schuur en erf	0.01.83	B. van der Sluis-Goldsteen	C. Westerbeek
MPL00_C02245	Emmastraat 29	huis en tuin	0.01.14	J. de Vries	Z. de Wolde
MPL00_C02258	Emmastraat 40	huis en erf	0.00.82	S. Khan-Ernsthal	J.J. Winkler
MPL00_C02477	Stationsweg 35	huis, schuur en tuin	0.06.52	D. Wolff	H. Diehl
MPL00_C02829	Wilhelminapark 34	huis, garage en tuin	0.04.44	M. Zaligman en cons	C. van de Vegte
MPL00_C02997	Zuideinde 59	huis en tuin	0.02.95	A.J. Stibbe	H. Barneveld
MPL00_C03092	Zuideinde 67	huis en tuin	0.02.60	S. van Esso-Kan	A. Keizer
MPL00_C03130	Stationsweg 49	huis en tuin	0.04.49	S. Mendels	M. van der Veen
MPL00_C03268	Leonard Springerlaan 18/19	2 huizen en erf	0.04.33	S. van Esso-Kan	P.S. Keverling en cons
MPL00_C03285	Leonard Springerlaan 22-23	2 huizen, schuur en erf	0.06.47	J. van de Rhoer	P.S. Keverling en cons
MPL00_C03384	Reestsingel 20-22	2 huizen en tuin	0.04.75	S. van Zuiden en cons	C. Witziers
MPL00_C03534	nabij Ezingerweg	weiland	0.70.25	M. van der Sluis	Gemeente Meppel
MPL00_C03621	Ezingerweg	exportslagerij, huis en erf	0.30.35	M. van der Sluis	N.V. Nederlandsche Huiden en Wolhandel en Vellenblooterij
MPL00_D00154		weiland	0.71.60	J. Frank en cons	T. Rijkeboer
MPL00_D00157		weiland	0.73.10	J. Frank en cons	T. Rijkeboer
MPL00_D00159		hooiland en hakbosch	1.33.00	J. van de Rhoer	T. Rijkeboer
MPL00_D00180		hooiland	0.12.00	J. van de Rhoer	T. Rijkeboer
MPL00_D00504		huis, schuur en erf	0.02.50	J. van de Rhoer	T. Rijkeboer
MPL00_D00505		erf en tuin	0.13.70	J. van de Rhoer	T. Rijkeboer
MPL00_D00506		weiland	0.18.70	J. van de Rhoer	T. Rijkeboer
MPL00_D00507		weiland	0.22.00	J. van de Rhoer	T. Rijkeboer
MPL00_D01098	Steenwijkerstraatweg 5	huis en tuin	0.02.56	C.H. van Es	A. Boverhof

BIJLAGE 2: TRANSCRIPTIE VAN DE RECHTSHERSTELAKTE VAN PRINSENPLEIN 19

Heden den tiende Maart negen tien honderd vijftig verschenen voor mij Roelf Arend Nijenhuis candidaat-notaris, wonende te Stadskanaal als plaatsvervanger waarnemende het kantoor van de te Meppel standplaats hebbende notaris Jan Snippe in tegenwoordigheid der na te noemen getuigen

1. de Heer Willem Otter, deurwaarder, wonende te Meppel, Zuideinde 113, ten deze handelende in zijn hoedanigheid van bewindvoerder conform de bepalingen van het Besluit Herstel Rechtsverkeer, van de afwezige Benjamin Jacob Zaligman en Jacob Zaligman beide laatstelijk gewoond hebbende te Meppel, Prinsenplein 19, als zodanig benoemd door het Nederlandse Beheersinstituut, Vertegenwoordiging Meppel bij besluit van vier en twintig Augustus negen tien honderd vijf en veertig.
2. de Heer Daniël Lunenborg, ook genaamd Lunenburg, koopman, wonende te Meppel, Prinsenplein 19, volgens zijn verklaring zonder huwelijkse voorwaarden gehuwd met Anna Johanna Soller, beiden in de eerste echt.
3. de Heer Jan Otter deurwaardersklerk, wonende te Meppel, ten dezen handelende als lasthebber van de Heer Wilhelm Leendert Kooper, wonende te ‘s-Gravenhage, kantoorhoudende en te dezen acte domicilie kiezende te Scheveningen, Badhuisweg 92, in zijn hoedanigheid van Hoofd van de Afdeling Bijzondere Beheren van het Nederlandse Beheersinstituut handelende en optredende voor het Nederlandse Beheersinstituut ten behoeve van de Staat der Nederlanden het beheer voerende over het vermogen van de Nederlandse Administratie van Onroerende Goederen (Niederländische Grundstück Verwaltung) zulks ingevolge beschikking van de Directeur van dit Instituut van vijftien April negentien honderd acht en veertig en bij algemene machtiging van dit Instituut van vijf en twintig Juli negentien honderd zes en veertig tot de in de volmacht vermelde handeling gerechtigd blijkende van de lastgeving uit twee onderhandse acten van volmacht welke na vooraf door de lasthebber in tegenwoordigheid van de getuigen en mij plaatsvervangend notaris voor echt erkend te zijn aan deze acte zullen worden gehecht.

Genoemde comparanten verklaarden:

A) De sub 1 genoemde afwezige Benjamin Jacob Zaligman is eigenaar in de zin van artikel 20 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer van het huis en erf aan het Prinsenplein nummer 19 te Meppel kadastraal bekend gemeente Meppel sectie A nummer 1430 groot één are zes en veertig centiare. Gemeld perceel is door genoemde Benjamin Jacob Zaligman verkregen door de overschrijving ten Hypotheekkantore te Assen de vijftiende December negentienhonderd zeventien in deel 1098 nummer 33 ener acte van transport de tiende November te voren verleden voor de destijds te Meppel gevestigde notaris Johannes Petrus Cornelis Focken.

B) Gemeld perceel werd op grond van de inmiddels nietig verklaarde Verordening 154/1941 betreffende het Joodse Grondbezit bij acte op acht en twintig Juli negentien honderd drie en veertig voor genoemde notaris Snippe verleden overgeschreven ten hypotheekkantore op achttien September daaraanvolgend in deel 1683 nummer 118 door althans in opdracht van de Niederländische Grundstücksverwaltung voor een prijs van twee duizend gulden (ƒ 2.000) verkocht aan de comparant Daniël Lunenburg. Het perceel was ten dage van deze verkoop belast met een hypothecaire schuld wegens overbedeling groot vier duizend achthonderd vijf en twintig gulden acht en tachtig cent (ƒ 4.825,88) ten behoeve van de sub 1 genoemde afwezige Jacob Zaligman en ten laste van de aldaar genoemde afwezige Benjamin Jacob Zaligman blijkens een acte van scheiding met hypotheekstelling op twee November negentien honderd twee en twintig voor destijds te Meppel gevestigde notaris A. M. Brouwer verleden bij borderellen ten name van Levie Levie, koopman te Meppel als toeziend voogd over genoemde Jacob Zaligman ingeschreven ten gemelde hypotheekkantore op dertien April daaraanvolgende in deel 268 nummer 18. De betreffende hypothecaire vordering was ingevolge sub B genoemde Verordening 154/1942 gesteld onder beheer van de Niederländische Grundstücksverwaltung.

C) De koper Daniël Lunenburg heeft gemeld perceel tijdens zijn bezit in eigen gebruik gehouden en dus vanaf één April negentienhonderd drie en veertig geen huur betaald. Door de koper Lunenburg zijn tijdens zijn bezit diverse verbeteringen aan het perceel aangebracht. Deze verbeteringen waren op één Januari negentien honderd zeven en veertig voltooid. Het Hoofd van het prijzenbureau voor Onroerende Zaken in het ambtsgebied Meppel heeft op verzoek van de comparanten Otter en Lunenburg de landelijk hoogst toelaatbare huurprijs van gemeld perceel bepaald op vijf gulden per week, onder mededeling dat de huurwaarde van het perceel voordat dit door de Heer Lunenburg is betrokken dus voordat de verbeteringen waren aangebracht moeilijk is te bepalen. De comparanten Otter en Lunenburg hebben in verband hiermede de huur vergoeding van gemeld perceel vastgesteld als volgt:
a. vanaf één April negentienhonderd drie en veertig tot aan Januari negentien honderd zeven en veertig zal de koper Lunenburg een vergoeding betalen van drie gulden vijftig cent per week en
b. vanaf één Januari negentien honderd zeven en veertig tot één Januari negentienhonderd vijftig zijnde de datum van afrekening zal de koper Lunenburg een vergoeding betalen van vijf gulden per week.

D)

De waardevermeerdering van het perceel tengevolge van de aangebrachte verbeteringen wordt door de comparanten Otter en Lunenburg inclusief de normale reparaties geacht op achttien honderd vijfenvijftig gulden vijftig cent	ƒ 1855,50
Door de koper Lunenburg werden aan lasten voor het perceel betaald:	ƒ 173,16
Grondbelasting over de jaren negentien honderd drie en veertig tot en met negentien honderd negen en veertig, honderd drie en zeventig gulden zestien cent	ƒ 81,12
Riool en straatbelasting over dezelfde periode één en tachtig gulden twaalf cent.	ƒ 42,00
Brandassurantie premie over dezelfde periode twee en veertig gulden.	ƒ 163,75
Premie molest verzekering over de jaren negentien honderd drie en veertig en negentien honderd vier en veertig en over de eerste helft van het jaar negentien honderd vijf en veertig molest aanslagheffing honderd drie en zestig gulden vijf en zeventig cent	ƒ 163,75
Totaal twee duizend drie honderd vijftien gulden en drie en vijftig cent	ƒ 2315,53
De volgens gemelde vaststelling door de koper verschuldigde vergoeding bedraagt:	
a. van de termijn van één April negentien honderd drie en veertig tot één Januari negentien honderd zeven en veertig zes honderd twee en tachtig gulden vijftig cent	ƒ 682,50
b. voor de termijn één Januari negentien honderd zeven en veertig tot één Januari negentien honderd vijftig zeven honderd tachtig gulden	ƒ 780,00
Samen veertien honderd twee en zestig gulden vijftig cent	ƒ 1462,50
De koper Lunenburg kan dus per saldo ontvangen ad Acht honderd drie en vijftig gulden drie cent	ƒ 853,03

E) Terzake van voorschreven verkoop is door de Niederländische Grundstücksverwaltung volgens haar gegevens ontvangen voor gedeeltelijke aflossing der gemelde hypothecaire schuld een bedrag van acht tien honderd gulden (ƒ 1800) Voor het overblijvende gedeelte van de gemelde koopsom na aftrek van de door haar in rekening gebrachte kosten een bedrag van honderd drie en tachtig gulden twintig cent (ƒ 183,20)

F) Tengevolge van de sub B vermelde verkoop staat het voorschreven perceel thans kadastraal ten name van de comparant Lunenburg. Na voormelde verkoop werd de op het perceel rustende inschrijving op achttien September negentien honderd drie en veertig geheel doorgehaald. Het perceel thans onbezwaard

G) Partijen zijn met elkander te rade gegaan ten einde een rechtsherstel procedure te vermijden, de sub 1 genoemde afwezige Benjamin Jacob Zaligman volledig in zijn bezit en zijn eigendomsrecht te herstellen en voorts te geraken tot een herstel van de aldaar genoemde afwezige Jacob Zaligman de rechten van houder van gemelde hypotheek en komen daartoe het volgende overeen.

I. Zij verstaan dat de hiervoor sub B vermelde koopovereenkomst als nietig is te beschouwen en dat de overschrijving van de betrokken koopacte ten hypotheekkantore te Assen niet heeft geleid tot enige wijziging in de eigendomsrechten van de afwezige Benjamin Jacob Zaligman. Voorzover uit bedoelde overeenkomst nog eigendoms of andere zakelijk recht op de koper Lunenburg mocht zijn overgegaan draagt de comparant Lunenburg dit recht over aan de afwezige Benjamin Jacob Zaligman voor wie de comparant Otter deze overdracht aanvaard. Teruggave van gemelde koopprijs aan de koper Lunenburg vindt niet plaats.

II. Zij verstaan voorts dat de overbedeling van voormelde op dertien April negentien honderd drie en twintig in deel 268 nummer 78 ten hypotheekkantore te Assen genomen hypotheekacte andere te Assen genomen hypothecaire inschrijvingen de daarop betrekking hebbende aflossing aan de Niederländische Grundstücksverwaltung eveneens nietig is en voormelde hypothecaire schuld wegens overbedeling groot vier duizend acht honderd vijf en twintig gulden acht en tachtig cent (ƒ 4825,88) ten behoeve van de afwezige Jacob Zaligman onverminderd is blijven bestaan en deze hypotheek dus herleeft zulks met de rang van eerste hypotheek.

III. Het door de afwezige Benjamin Jacob Zaligman blijkens het hiervoor sub D terzake van voorschreven perceel ad acht honderd drie en vijftig gulden drie cent wordt aan de comparant Lunenburg uitgekeerd. De comparant Lunenburg verklaart laatst gemeld bedrag op heden van comparant Otter te hebben ontvangen en die ervan bij deze kwijting te verlenen.

IV. De comparanten erkennen de sub E vermelde opgave van de Niederländische Grundstücksverwaltung als juist

V. Indien en voorzover de afwezige Benjamin Jacob Zaligman en Jacob Zaligman terzake van de sub B vermelde verkoop en de in verband daarmede plaats gehad hebbende aflossing op de Niederländische Grundstücksverwaltung vorderingen hebben, maximaal groot negen tien honderd drie en tachtig gulden twintig cent zijn het het totaal van de sub E vermelde bedragen van respectievelijk achttien honderd gulden en een honderd drie en tachtig gulden twintig cent cedeert de comparant Otter in zijn hoedanigheid aan de comparant Lunenburg welke cessie door de comparant Lunenburg wordt aanvaard.

VI. Alle aan het rechtsherstel verbonden kosten komen voor rekening van de comparant Lunenburg
Deze kosten bestaan uit:

De kosten voor de onderhavige acte ad. zeven en tachtig gulden vijftig cent	ƒ 87,50
De kosten van rechtskundige bijstand verleend aan genoemde afwezigen door Meester J.E. van de Rhoer, advocaat en procureur te Meppel als juridisch adviseur van de comparant Otter volgens nota groot een en vijftig gulden vijftig cent	ƒ 51,50
De kosten van de Afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel ad vijftig gulden	ƒ 50,00
De kosten van de Niederländische Grundstücksverwaltung vijf gulden vijftig cent	ƒ 5,00
Totaal honderd vier en negentig gulden	ƒ 194,00

Welk laatst genoemde bedrag bij het passeren dezer acte door de comparant Lunenburg zal worden voldaan.

De comparanten verklaarden voorts de ter zake tussen hen hangende geschillen zijn op bovenstaande wijze geheel tussen hen geregeld. Partijen doen volledig afstand van alle aanspraken die zij te dezer acte nog tegen elkander zouden kunnen pretenderen een en ander behoudens de vordering ten behoeve van de comparant Lunenburg en ten laste van de Niederländische Grundstücksverwaltung hiervoor sub V bedoeld. Partijen doen afstand van het recht ontbinding dezer overeenkomst te vorderen eventueel voortvloeiende uit de artikelen 1302 en 1303 van het Burgerlijk Wetboek
Zij stemmen toe in de overschrijving van een afschrift dezer acte ten hypotheekkantore te Assen ter fine van rechtsherstel aan of juiste tenaamstelling

De comparant sub 3 verklaarde dat hij in zijn gemelde hoedanigheid er kennis van heeft genomen dat elke vordering op de Niederländische Grundstücksverwaltung voortvloeiende uit het hier voor sub E vermelde tengevolge het hiervoor sub E bepaalde toekomt aan de comparant Lunenburg. De comparanten verklaarden te dezen acte domicilie te kiezen ten kantore van de bewaarder dezer minuut.

De acte is verleden volgens een aan deze minuut gehechte canape het welk blijkens daaronder staande verklaring de dato drie en twintig Februari negentien honderd vijftig is bekrachtigd door de Gedelegeerde te Assen van de Afdeeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel.
De comparanten aan mij plaatsvervangend notaris bekend

Waarvan acte in minuut
Gedaan en verleden te Meppel ten tijde in het hoofd dezer vermeld in tegenwoordigheid van de Heer Leendert van Ham concierge en Roelof Jonkman notarisklerk beiden wonende te Meppel als getuigen. Onmiddellijk na voorlezing is deze acte ondertekend door de comparanten, de getuigen en mij candidaat-notaris.

Getekend:
W. Otter, D. Lunenburg, J. Otter, L. van Ham R. Jonkman, R.A. Nijenhuis

Geregistreerd te Meppel veertien Maart 1900 vijftig met drie aangehechte onderhandse stukken deel 7 folio 4 nummer 517
Vijf bladen geen renvooi

Ontvangen recht drie gulden

De Inspecteur
van den Bold

4829a/1 Meppel 8-7-43 22.10.43 Anbo Cp. f 10.000.-
Hoofdsh. 13 15-9-43 Nijk
S. Meyer-Kan
Meppel
P. Lamme nl.
D. Hogenradsh. 56
Scheveningen

4829a/2 Meppel 8-7-43 1.10.43 Anbo Cp. f 4.500.-
Zuideinde 67 15-9-43
S. Meyer - v. Esso-Kan
Meppel
A. Keizer nl.
Ambonstraat 67a
Meppel

~~4857/1 Leeuwarden 24-12-42 Anbo Cp. f 5.900.-~~
~~Oostergracht/wal 1-10-43 Harterink~~
~~J. Dwinger~~
~~Leeuwarden~~
~~O. Hoogeveen nl~~ Verkauf annulliert
~~Nieuwestad 75 15.3.44~~
~~Leeuwarden~~

4922/1 Rolde 8-7-43 5.10.43 Anbo Cp. f 1.200.-
Nooitgedacht 17 15-9-43 Sbalsema
L. Fischler
Rolde
C. Westerhof nl.
Nooitgedacht 17
Rolde

~~4923~~ Groningen 14-7-43 29.10.43 Anbo Cp. f 10.000.-
5106/2 Anna Paulownash. 33 1-10-43 A. Russen
J. de Haas
Groningen
W. T. van Ewijck nl.
Amalialaan 3
Baarn

DRENTS ARCHIEF